

ISUS HRISTOS I PTICE.

— Ludevit Vuličević. —

— Čaća, reče neki mladić kojemu će biti bilo jedno osamnaest godina, jutros prolazi više našega mjesta mnogo jata ptica. Neke od njih lete visoko, visoko, toliko visoko ispod oblakâ da se jedva vide, i nigda ne sidu da se malo zastave i odmore. A neke druge (i ove su malene, šarovidne, veoma krasne) sidu, sjednu na stabla, na crkve, na zvonike; ondje malo počinu, poprave klunom krila, popjevaju, pa se dignu, i lete.

— Čaća, ja ih gledam, pratim sa želom, i ostanem žalostan, što ne mogu s njima . . . . . Mile su mi ptice; slobodu im u sreću živo ćutim . . . . . Ja im nigda ne takoh gnijezda. Kad u stablima pjevaju, i lepršaju od grane do grane, rekao bih da su stabla živa, da imaju ne jednu dušu, nego hiljadu ih. Stablo bez ptica, kuća bez djece; dubrava bez ptica, varoš bez stanovnika.

Otac odgovori:

— Jesen je, i o jeseni se ptice sele, ili zbog studeni koja nastaje, ili zbog hrane koje im nestaje. I ja baš, kako ti, s velikom sućuti i ljubavi gledam one nebeske stvorove. Ptice mi čine uzdisati; ja za njima uzdišem kako bih uzdisao za dobrom koje me ostavlja, koje gubim. Uzdišem za njima misleći o tvojoj materi; njena duša poletjevši daleko od nas, poput ptice, ostavi nas u gorkoj žalosti.

— Što ti, čaća, misliš o golubici, o kojoj govore sveta pisma? . . . . . Duhovi se često prekažu kao golubica. Neke poglavite francuske novine dirljivo kazivahu da su u Parizu, kad bi opijelo sinu trećega Napoleona oni, koji prisustvovahu, vidjeli golubicu letjeti po crkvi. Neki Englez zakle se pred sućem da je vidio Jovanci od Arka, kad izdahnu na lomači,

iziti iz usta golubicu, koja (čudan dokaz nene nevinosti) poleti k nebu. Ovako se isto priča o Polikarpu, slavnome mučeniku Isusa Hrista; iz njegovoga pepela izide jedna bijela golubica, i uprav uzide na nebo. Pa i Duh kao golubica side na Isusa, kad, kršten od Jovana, izide iz vode. Ovo se čita, i ovo mi se čini krasno.

— Kako sam ti rekao, odgovori otac, uvijek s ljubavlju opažam ptice, ali se u meni ova ljubav umnoži od kad sam pročitao u Jevanđelju ono što Hristos govori o pticama.

— Mnogo si mi puta, čaća, rekao, pa si mi i preporučio da čitam onu knjigu, ali ja, lijenština, nijesam još našao tome vremena. Ala, čaća, kaži mi što Hristos govori o pticama.

— Hoću drage voļe, reče otac, i možda će ti biti koristan naš razgovor. Pomniivo me slušaj, dobro razmišljaj ovo što ću ti reći. Kako živine, tako i ljudi ulaze u život noseći, imajući u sebi strah. Ako dobro paziš, vidjećeš da se okolo tebe sve straši; živi se straše, i strah je nima voda i spaseñe. Neke malene živinice koje nemaju straha, ili se nama čini da ga nemaju, lako poginu; lov su i hrana drugijem, jaćim i opreznijim. Više među nima nego među drugijem smrt kosi. Ovaj spasnosni strah može u ćovjeku proći mjeru, i može ga smesti; može mu oslabiti pouzdañe, srćanost i vjeru. Ljudi u kojima je pretežan strah ništa ne mogu, ništa ne vaļaju. Hristos pozivļe nas da gledamo vrapece, koji slobodno i veselo cvrkuću po plovovima i po krovovima našijeh kuća. U Isusovoj otaćbini, kao i kod nas, ima mnogo vrabaca, i za to su cijeni. Hristos govori: „Ne prodaju li se dva vrapeca za jedan dinar? Pa ni jedan od njih ne može pasti na zemļu bez Oca vašega“. A na drugome mjestu govori da ni jedan vrabac *nije zaboravļen pred Bogom*.

— Čaća moj, poviće sin, kako su pune ljubavi te Hristove rijeći! . . . . One proizlaze iz njegovoga srea, i proste su kako cvijet, kako osmijeh nejaka djeteta.

Nastavi otac, i reče:

— Hristos, da uslobodi svoje ućenike, reče im: „Ne bojte se; vi ste bolji od mnogo vrabaca“. Reče im: „U vas je i kosa na glavi izbrojena. Ne bojte se dakle; vi ste bolji od mnogo vrabaca.“ Ako pred Bogom nije zaboravļen malen vrabac, kako

У
Н
И
В
Е
Р
С
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

će pred njim biti zaboravljen Hristov učenik, koji se s potpunim pouzdaњem i vjerom u њega oslonio? Neka se hrišćanin nigda ne boji, neka vavijek misli i živo osjeća da mu je Bog otac, da je Bog tvrda i mogućna obrana onijem što se uzdaju u њega. Za to ćeš ti od danas, sine moj, kad uzbudeš čuti vrapce žuberiti po stablima i handračama, podignuti misao i srce ocu svojega duha: Bogu. Nigda se među tobom i njim ne umetnuo oblak sumње! . . . . Ne dvoumiš o meni, ocu tvogega tijela; kako bi dakle ti mogao dvoumiti o Bogu, ocu našijeh duhova, koji iz њegova naručja silaze, i opet k njemu uzlaze? . . . . Ako ti ne dvoumiš o meni čovjeku, koga u jedan trenutak može nestati, koga najlakši ćuh smrti sa zemlje može ponijeti, kako bi ti dvoumio o Bogu, koji se ne mijећа, ne dospijeva? . . . . O svačemu dvoumi, ali ne o njemu! Dvoumi o svjetlosti, o svojijem očima, ali ne o njemu! Dvoumi o strijeli koja s neba pada i pravo pogađa, ali ne o Bogu, ocu tvogega duha! . . . .

— Ćaća, odgovori sin, ti si u mojoj pameti udružio vrapca s vjerom u Boga. Blagodarim ti, ćaća, od danas u naprijed one će me živahne i smione ptičice učiti, one će mi sa drveća i sa streha našijeh kuća govoriti: „Ne boj se, ti si bolji od mnogo „vrabaca; ako ni jedan od nas ne može pasti na zemlju bez „oca nebeskoga: što se može tebi dogoditi bez boga, oca tvo- „ga? . . . . Ako mi, malene ptičice, nijesmo pred Bogom zabo- „ravlene, zašto ti misliš da si, ili da možeš biti zaboravljen „pred njim? . . . .“ Deder, ćaća, slijedi, i kaži mi što je još Hristos rekao o ptičama.

— Ima još nešto drugo, odgovori mu otac, što mūči ljudi i u pameti i u sreu. Ovo ti još nijesi okušao, jer se u opće za ovo ne zna u mladosti. Govorim da ti ovo još nijesi okušao, zašto ja mislim kako ću ti dati ono što ti je potrebno. Ali nakon moje smrti mora da tvoja vjera bude velika, jer ćeš onda misliti šta ćeš jesti, šta ćeš piti i što ćeš oblačiti. Onda ćeš se brinuti za sutra . . . . Nemir je, mūka je ova misao, ova briga. Kad bi ti sada u svojoj nevještini mogao vidjeti i shvatiti ovo, o čemu ti govorim, razumio bi zašto su svi ljudi sa svojom pameću, sa svojijem mislima u danu koji nije svanuo, koji za mnoge i mnoge ne će svanuti. Svi se brinu za sutra. Usiono vlada nad njima sutrašnji dan, koji još nije. Ljudi ne uživaju

ono pravo dobro, koje je danas njihovo, zbog sjutrašnjega dobra, koje još nije njihovo. Misao ih vrti, muči, ubija, i govori im: Ko zna šta će biti sjutra? . . . . Svaki put, sine, kad mislim o čovjeku, i o sebi čovjeku, moram se čuditi svojoj velikoj ludosti. Niko od nas ne zna hoće li sjutra biti živ; niko od nas ne može reći: Sjutrašnje će sunce obeseliti moje oči, sjutra će moje uši čuti suglas šuma, ptica i vjetara. Svi se mučno brinemo za sjutra; nije nam dosta zlo koje danas patimo, nu mišlju i želom, koje muče i vrše čovjeka, pretječemo vrijeme, i patimo danas ono što bi mogli patiti a i ne patiti sjutra. Danas imamo pred sobom svoj hleb potrební, i možemo ga u miru jesti; možemo današnje dobro slatko i veselo uživati, ali ovako ne radimo, već, misleći o zlu koje sjutra može biti a može i ne biti, štetimo dušu, gorčimo dobro od Boga nam danas podano. Hristos gleda gavrane, koji idu po polju i traže sebi hrane, i govori svojijem učenicima: „Pogledajte gavrane „kako ne siju ni žańu, koji nemaju podruma ni žitnica, i Bog „ih hrani; a koliko ste vi pretežniji od ptica?“

— Ćaća moj! Kako mi krasno sjaje sad u pameti ova istina! . . . . Hristove mi riječi vatrom velike, divne vjere upaljuju sree . . . . Evo, ćaća, osjećam da mi neki duh prećina, pretvara duh; pod žarom Hristove riječi mijeańa se čovjek, on svlaći tmine i oblaći svjetlost.

— Slušaj ih, sinko, primi ih u pamet i usadi ih u sree! Živi onijem duhom iz kojega one proizlaze i kojijem su pune! . . . . U ovoj općoj truhlosti tjelesa i duša ojaći se velikom vjerom i Hristovom smjelošću! . . . . Ćuj kako okolo tebe sve smrdi . . . . Smrde veliki, smrde maleni: smrad iz palaća, smrad iz koliba. Ćudi su se usmrdjeli služeći i klańajući se bogu novcu. Znaj ti da je u ovome životu jedno potrebno; ovdje je potrebno vršiti volu Božiju. Ovo je sloboda; ovo je gospodariti i krańevati nad velikom gluposti, koja se zove svijet. Ako ti uzbudeš živjeti po prirodi, tražeći jedino ono što ti je potrebno, ne ćeš nigda biti siromah. Dužnost je živjeti, a ne raskošto, ne suvišnost. U pravednikovoj kući ne će hleba nestati. Ali ako ti uzbudeš živjeti misleći kako ćeš ľudima ugoditi, da te oni malo, škrto, studeno pohvale: ne samo ti ne ćeš nigda biti bogat, nego ćeš još biti kukav, bezuman: sama

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ćeš sebe prezirati. Šta ti daje svijet da mu ti robuješ? Daje li ti on badava svoju hranu? Oblači li te on badava svojom svitom? Ne, toga svijet ne čini. On jedino bezumnijem nameće svoj jaram, i bezumni ga slijede. Hoćeš li ti živjeti nemiran u duši, ne jedne velike i sjajne ideje radi, ne za neko sveto načelo, nego jedino, jedino da bezumnicima i samoživcima ugo-diš? . . . . . Gledaj gavrane, koji često jatovice prolaze preko našega mjesta vođeni vječnom mudrošću, koja im je mati i voda u prirodnijem njihovijem nagonima! . . . . . „Pogledajte gavrane „kako ne siju, ni žađu, koji nemaju podruma ni žitnica, i Bog „ih hrani: a koliko ste vi pretežniji od ptica?“

— Evo si ti, ćaća, u mojoj pameti udružio i drugu pticu s pouzdañem i s vjerom u Oca nebeskoga. Kad Otac nebeski hrani gavrane, ne će on dopustiti da poginem ja koji sam, po Hristovoj riječi, pretežniji od gavrana. Ovo, tata, što si mi ti danas rekao, nije samo lijepo lepotom koju nam oči shvataju i ostala čula osjećaju, nego je također i doista lijepo i duhovnom lepotom, koja siti dušu i potpuno je zadovoljava. Nauk mi Hristov jača srce; oklop mi je prsima; sjevernica mi je lađi u oluji svijeta i života. Ići ću s pouzdañem i u vjeri; u svome ću putu misliti o Hristu i o gavranima. A i ti ćeš, tata moj, s Hristom i s gavranima prebivati u mom srcu. Ja ću svakome govoriti i reći, kad tebe ne bude: „Tata mi je mili „za svojega života pričao o Hristu, koji kazivaše učenicima ga-„vrane, od Boga hranene, da bi se oni u Boga ufali. Ja ću se „jedino u néga ufati, blagosivajući do smrti svoga dobrog oca.“

— Još, reče otac, imam ti nešto spomenuti. Slušaj me s ljubavlju kako da su napokoñe ove moje riječi! . . . . . Ti sved i neprestano drži u pameti da je Hristos u svome zemnome životu bio siromah, i da je ljubio siromaštvo; on ga ne podnošao prisilen kako ga podnose mnoštva i mnoštva ljudi. Pače htjede biti siromah. I o ovome će ti govoriti vraperi s kuće i gavrani leteći iznad našega mjesta. Neki književnik, čuvši Hristovu mudrost i vidjevši negova čudesa, pristupi k nému govoreći mu: „Učitelju, ja idem za tobom kud god ti pođeš“. Hristos mu ovo odgovori: „Lisice imaju jame i ptice nebeske „gnijezda; a sin čovječiji nema gdje glave zakloniti“. — Hristos reče književniku da je siromašniji od lisice i od nebeskijeh

ptica . . . . . Ja tebi sad govorim. Niko ne zna što će biti sutra, jer se sutrašnji dan krije u otajstvu; crni ga i neprobitni oblaci pokrivaju. On se krije u skutu vječne noći poput zametka u ženskoj utrobi. Niko ga još ne vidi, jer ga još nije. Niko o njemu ne može reći: biće ovako, biće onako, jer mu bijela zora još ne otkri lica. Ja i ti, sine moj, imamo svoju kuću, svoj hleb i svoje odijelo, ali hoćemo li ovo vavijek imati? . . . . . Hoćeš li ti ovo vavijek imati? . . . . . Ne znam, ne znaš, niti marimo znati što će biti sutra. Nu ako bi ti osiromašio, bi li se sramio tijekom Hristovijem bićem? . . . . . Hoćeš li ti tražiti u grijehu lijeka svojemu siromaštvu? . . . . . Hoće li ti duša ljubiti više novac nego istinu? . . . . . Hoćeš li ti lagati da ugodiš ljudima i da se lijepo oblačiš? . . . . . Hoćeš li se ti odmetnuti od od Hrista i od Boga za ova zemna dobra, koja su za čas? . . . . . Poslušaj me, mili moj sinko, jer sad lijem svoju dušu u tvoju dušu. Ako bi ti nakon moje smrti osiromašio, opomeni se, videći ptice, da je Hristos bio siromašniji od njih! Opomeni se, i ne sagriješi! . . . . . Ako bi kadgod, lutajući po polu i po brdu, vidio gdje ti se diže ispred noga lisica, opomeni se onda, ja te molim, da je Hristos bio siromašniji od né! Opomeni se, i ne sagriješi! . . . . . Nemoj grijehom žalostiti duh moj, koji će te, od tebe neviden, gledati.

*
**

Svrši razgovor. Plakaše sin, plakaše otac. Bog ih s neba blagoslovi. Plač vjere i ljubavi privlači Božiji blagoslov.

U Rimu, septembra 1903.

„МАЛА СЕЦЕСИЈА“.

— Д. Ђ. Омчикус. —

(Крај).

— Мислим да би сувишно било, поче достојанствено она, да Вам кажем е сам потпуно увјерена да Вам је мој »одношај« с Вашим пријатељем познат, ствар је, у осталом, и сувише јасна, а повјерење је племенито, само кад се човјек има коме повјерити. Ви дакле све знате, али не знате муку моју... Па због тога, с једне стране, да о мени рђав суд не створите; с друге, да Вам се на исти начин одужим, с оним поштовањем којим и мене и сву моју фамилију обасипате, ја Вас урдно и братски молим да ми помогнете...

Њезин звонки глас дрхташе, а руке се као нехотично склопише.

— Па говорите, Олга Петровна, рекох, ја ћу се збиља срећним сматрати, ако Вам буд какву услугу могу пружити.

Бијах одабрао руски начин назива да јој веће повјерење укажем и да јој удовољим.

— Ваш је пријатељ интелигентан, добар и честит, растегну она. Његова су осјећања племенита, и она ми збиља ласкају, али је чудноваго, непојмљиво скоро, како тај збиља образован човјек може да буде тако неразложен... Та пет година није вјечност!

Ја је погледах збуњено у чуду.

— Хм..., развуче она, дакле Вам мој захтјев није познат?

— Знам, до душе, за неку тајну хисторију рекох, али каква је то хисторија и какву улогу пет година у њој играју, то ми је сасвим непознато.

— Слушајте дакле. Бог ми је свједок да у свом животу нијесам никада тражила доживљаја, а још мање мислила како ћу се и кад ћу се удати. Пјесме и романи били су за ме споредна ствар, и ја сам их само зато читала што спадају у књижевност. Не поричем да ме често нијесу освојили, и много ми несаних ноћи прибавили, али ме је мој отац научио, да у свијету има много паметнијих и узвишенијих позива него читање и стварање романа. — Поред свег тога, природа, којој се нико отети не може, постигла је и код мене своје, и ја сам се заљубила.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Да, да, немојте ме тако зачуђено гледати. Све што Вам кажем сушта је истина. Немојте, молим Вас, очекивати бог зна какву историју; она је проста као и сва спонтана осјећања срца. Ми смо се видјели и први пут срели на путу. Он је долазио из Црне Горе, моје друге постојбине, и ишао у Петроград, да учи тамо инжињерску школу. Мога је оца то познанство ванредно радовало, док се на мени као на огледу његове душе одсијевало.... Па онда, ја сам тек тада била свршила завод, и то је било моје прво познанство у великом свијету. Што смо год више измјењивали мисли, постајасмо све то сроднији, а његове црне, сањалачке, суморне очи, које (без обичне формуле отрцаних западних комплимената!) тако дубоко говоре души, освајаху ме све то више. Одлучисмо да се одморимо у Бечу. Сјутрадан по својем доласку, дознасмо за једно »Зорино« сијело, те одосмо тамо. Било је то обично књижевно вече, лијепо заступљено и весело. На први ми поглед упаде у очи мали број женскога свијета: три госпођице од којих једна извађаше неку симфонију на клавиру, и четири постарије госпе. »Што? Зар нема Српкиња у Бечу?« запитах предсједника. »Хм, како се узме«, прихвати иронично овај. »Да је bal ragé или концерат у „европском духу“ видјели бисмо их и одвећ, све у свили и кадифи. За оваке вечери, бечке Српкиње, са часним изнимкама, мало маре.« Мој се сапутник умијеша у разговор, расправа о томе постаде опћа, и он се те вечери истакао красно. »Главна друштвена полуга, рече он у главном, почива на васпитању дјетета, дакле на женском свијету. Докле нас год наше мајке с неким средовјечним предрасудама у свијет отправљају, дотле од нас не може да буде ништа, јер и ако се у великом свијету тих предрасуда отресемо, ми их опет повратком у постојбину у својој ужој породици настављамо. Наши се широки универзитатски погледи тада постепено губе, не толико у опће наопако васпитаном друштву, колико поред оних који су нам најближи и најмилији. Појмљиво је, дакле, рашта толико несрећних бракова код нас има, а мислим да не треба доказивати, да несрећан брак дарује само несрећне чланове друштву. Код нас се толико виче на еманципацију женскога свијета, а нико је не разумије, нити се ико њом бави. Што се мене тиче, а уздам се да ћете се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

сви са мном сложити, ја волим једну докторку медицине него једну која не зна ни читати ни писати; а на страну сада, да ли је умјесно или не да жена учи медицину, философију или право. Код нас жена не учи ништа, и то је жалосно, а још жалосније што, ако има самих пет хиљада форината прђије, изгледа само докторе, професоре и високе чиновнике. Ја не знам кога више да осудим у таком споју, њу или њега; а ми који се својом свијести и образовањем дичимо, ми који се топимо у звучним националним фразама, обратимо своју пажњу и на то поље, баталимо гуске, и настојмо да из њих истешемо жене, достојне нас, достојне наше боље будућности. «Говор би пропраћен бурним одобравањем, па и ја одох да му стиснем руку. Дрхтала сам од узбуђења. »Нијесам Вама говорио, госпођице, рече ми постојано; да су све као Ви, ми бисмо већ могли приступити раду.» »Ако ми коју способност приписујете, одговорих, рачунајте увијек на њу.» »Напредујте и учите, Олга Петровна, као што сте почели, прихвати он, па кад се опет на својем југу видимо...» Присутност осталих и негово узбуђење запријечише му да доврши реченицу, али је ја уочих у његову погледу. Мој нас отац посматраше и благосиваше мукло. Сјутра дан кретосмо на пут. Вријеме до Петрограда тако брзо прође е се не могосмо скоро ни поразговарати. Да, да... Вама изгледа чудновато, али вјерујте да је тако. Ми остадосмо само три дана у Петрограду, па морадосмо даље пут Москве и Казана. Он нас дође поздравити у хотел. Мој се отац с њим дуго разговараше, али ни један ни други не дотакосе се онога што би нам можда свој тројици најпријатније било. На једној се фантазији не оснива будућност, а у Русији се сасвим друкчије мисли него код нас. Па онда, обоје бијасмо тако млади. »Немојте нас заборавити, сјетите нас се каткад!« рече мој отац на расстанку. »Бог ми је свједок, рече он савлађујући се великим напором (а глас му немилу дрхташе), да вас никада заборавити не ћу; успомена на Вас и на Вашу госпођицу ћерку биће ми најмилија успомена у животу. А што се и видљивога знака мога сјећања тиче, бива писања, допустите да сам себе савладам и да Вас се за вријеме свога ђаковања писмено не сјећам. Ако се, и кад се на југ вратим, послје моје мајке, моја ће прва посјета Вама намијењена бити, па ако

нас, као што то српска народна пјесма каже, *добра среќа снађе*, ми ћемо се друкчије разговарати.« И тако се опростисмо. Ја га испратих у предсобље, и рукавах се још једном с њиме. »Олга Петровна, рече он очајно, стискујући ми грчевито руку, ја те љубим!« и ишчезе.

Она застаде, као да сабира мисли, протре руком високо лијепо чело, па, враћајући се и пропуштајући поред нас мајку, Наду и мога пријатеља, настави овако:

— Навршиће се скоро пет година од тога растанка коме сам ја увијек вјерна остала. Као што Вам рекох, ја нијесам тражила доживљаје; а кад су ми се на силу Бога наметали, ја сам равнодушно поред њих пролазила. Дошао је Ваш пријатељ и повриједио моје душевно предање. Али, ма колико ме он истински љубио; ма колико га ја цијенила; па, ако хоћете, ма колико ја чак и слаба женска глава била, ја не могу, ја не ћу да погазим обећање које сам сама себи задала...

— Извините, Олга Петровна, упадох, је ли ова хисторија позната мом пријатељу?

— Сасвим.

— А које је то обећање? запиташ.

— Па, растегну она, ја сам, као што Вам рекох, чекала пет година; нећ и Ваш пријатељ то исто учини, док ја десету навршим. Тад ћу потпуно и са својим осјећајима и са својом савјести на чисту бити. Ја га, наравно, ни по што не везујем да ми вјеран остане; што више, ја му остављам сасвим одријешене руке да бољу и честитију од мене усрећи. А ја му се свечано обавезујем да ћу његова постати, ако у ово пет година никаква гласа из Русије не примим.

— А ако, рецимо, упадох, до шест година својега рускога друга као супруга мог пријатеља негдје сретнете?...

— И у томе случају, прихвати она, моја ће савијест потпуно мирна бити, а свијест поштене жене угушиће моја, назовимо их »руска« осјећања. У осталом, ми се, кад тај рок истече, можемо видјети и разговарати, а ја, као што Вам рекох, не обавезујем ни на што Вашег пријатеља. У осталом, али ово само Вама повјерљиво кажем, он ће се, прије него тај рок истече, оженити.

— Дакле, Ви сумњате у његову љубав? осјекох оштро.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Хм, ама ни најмање, прихвати благо она. Ја сам чврсто увјерена да би он не знам какву жртву за ме сада учинио; ја увиђам јасно да он немило трпи, али све то не јамчи трајност његове љубави; он је неодлучно и слабо створење.

— Па како бисте Ви, постојана и разложна, тако неодлучну и слабу створу руку пружили?

— Лако, надовеза она, та је врста људи најбоља и најчеститија у браку. Они само неопходно требају близине и његе. Они су велика дјеца, коју треба, као зеницу у оку, његовати и чувати.

— А Ви бисте се сканили да цио свој живот с једним тако великим дјететом проведете?

— Веома радо, и с великим одушевљењем. Ја сам и тако, и по својој наклоности, и по васпитању, и по жељи покојног оца, одређена заводу и васпитању, а позната је ствар, да се с једним лакше и даље него су стотину успијева. У осталом, подлога је Вашег пријатеља до крајности добра. Он има ванредних способности, он би могао да постане дика своје отаџбине!

— Па смилујте се онда, Олга Петровна, ако не њему, а оно једној већој идеји!

— Не! осјече она одлучно и оштро а глас јој титраше звонко; човјек најприје себи, па онда свему свијету мора одговарати. Ја сам о томе дуго и озбиљно мислила, и нико ме жив од моје одлуке не ће помакнути!

Ја поникох ником.

— А сад, настави она, обећајте ми свечано, кад сте ми већ једном своју помоћ понудили, да ћете склонити својега пријатеља да се што прије растанемо. Ако он не може кренути, ми ћемо се уклонити. Нека ми остави своју сталну адресу, ја ћу му се најдаље док истече рок јавити.

Ја јој пружих руку, у знак да пристајем.

Заједничким настојањем и великом муком, успјесмо најпослије да га макнемо, те се седам дана последије мог разговора с Олгом, кретосмо заједно на пут. Он паде болан, те се једва последије мјесец дана опет придиже и опорави. Мало затим и ја морадох напустити Далмацију.

Четири су године протекле, и ја опет шетам на мјестима старих успомена. Око мене су пријатна лица, али нема ни повјерљива разговора ни »мале сецесије« ... Само мјесец још увијек безбрижно по небу се скита, сребрнећи трагове малих бродница и врхове тананих весала, а пашчад, нека непозната и нова, још увијек лају и тамо амо пролијећу. Нека стара лола, још немилије него прије четири године, пије, па као за пркос попијева:

Жено моја немој мене тући,
Сутра ћу ти вас дан дрва вући.

Петроградски је дјак прије три године свршио инжињерску школу и добио лијепо мјесто на трансибирској жељезници. Али његово здравље није могло да одоли сибирском поднебљу, и он је од сушице умро. Предвиђајући своју сврху; он је први и посљедњи пут писао Олги, говорећи јој како сада, кад се надао да оствари своје најмилије наде, мјесто на југ, у гробницу креће ...

Олга га је достојно оплакала, задржавши пуне двије године црнину на својој души за њим и не дајући, за то вријеме, скоро никоме гласа о себи. Послије тога, она је писала мом пријатељу писмо овог садржаја:

„Трст, маја 1903.

Поштовани Господине,

И ако још заказани и утаначени рок није протекао, ја Вам се по свом обећању јављам, достављајући Вам у исто вријеме да сам већ од двије године црна удовица онога који би ме у животу највише усрећио био. Ако се још случајно сјећате »мале сецесије« и каштелских фантазија, те не зазирете од мог суморног и досадног друштва, дођите у Млетке, камо с мојом мајком крећем у походе Нади, која се тамо за једног трговца удала. Ми ћемо се бавити у Млецима најмање три мјесеца.“

Под писмом је пуни потпис и млетачка адреса.

А он?

Двије године последије расанка с Олгом, западе у неко мало мјесто јужне Далмације, отвори канцеларију, те постаде најугледнија личност и најбоља партија у мјесту. Окупише га и салетисе баш пасји, са свију страна, и он се опет »заљуби« и — ожени.

— А каква му је супруга? запитах пријатеља који ми то приповиједаше. »Јаох, мој брате, преврну он очима, она је тако лијепа и лукава е дуго, дуго времена треба док човјек опази да је гуска. Помисли да је ја о длаци нијесам узео« ...

— А како живе? — наставих, обичаја ради.

— Па, растегну он, он јутром ради, послѣ подне га бије, а у вече се опија. Читава комедија у сусједству. Него, од неко су се доба умирили, и не чује се ништа о њима. И она је канда почела пйти.

— А имају ли дјеце? — запитах забринуто.

— Једно мушко које увијек поболијева.

Заћутасмо оба.

Немам појма је ли мој пријатељ одговорио на писмо, или отишао у Млетке. Што се мене тиче, ја најурдније желим да ни њега никада не видим, а тако ни »малу сецесију«.

У *Капителстаром* 9/IX. 1903.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

— х. —

1. Било што било, стани уз свој народ, ту је твоје урођено мјесто. *Шилер.*

2. Домовина се не чува као какав стари непомични споменик, окружујући га потпирачима и моткама; домовина је живо биће, организам који се непрестано развија, који се уздржава кретањем, примјерним вјежбањем свих његових подобности. *Фогазаро.*

3. На основу етичне социологије и повијести људскијех обичаја и закона, може се тврдити, да кад год увреде нанесене осјећаји својине узрокују појединим јаче а у множини распростањеније болове, него увреде нанесене осјећају људске солидарности односно на живот, да смо тад пред несавршењем стањем савијести, пред безувјетној моралној и друштвеној низости. *Е. Морсели.*

4. Душа је вазда гладна. Од лакрдија и од игара она не може да живи. Кад не нађе друге хране, она, као звијер, растргне прије друге, па саму себе. *Шелма Лагерлеф.*

DANIELE CORTIS.

— Antonio Fogazzarro. —

Glava XIV. (15)

Bijahu dostojni ovoga.

Jelena ne zaspi one noći. Malo zadrijema u zoru i snijevaše o svojoj veseloj sobici Passa di Rovese, o hladnom vjetru, o zelenilu i ružama; san, u kojem se rasrdi gorko na samu sebe. Diže se na šest, pode na misu k „Minervi“ sa želom da se pomoli, da nađe malo mira. Nije mogla. U crkvi još više nego na polu osjećae se nijema u vjeri. I sjedeći umorna na svojoj klupi, zaviđaše svim onim pobožnim ljudima koji imahu toliko dobrih stvari da traže od Boga, kojega žarko molahu, baš kao da ga vide ondje na velikom ôtaru gdje ih sluša. Ona naprotiv viđaše samo svoj vlastiti jadni beskorisni život, i ne želaše ništa, ne imae ništa da pita u Boga bez grijeha. Bi li možda pitala u űega, da joj utrne strast, vatru duševnu? Oh ne, ne, űena muka bijaše joj odveć mila; űom živlaše. Rađe iskati od űega, da joj udijeli smrt; ali što bi od űe bilo na drugom svijetu? Koje je igda dobro učinila na ovome? Po koje milosrdno djelo, hladno. Pa i űezina krepost vjerne žene, koliko vrijedi pred Bogom? Ništa. Bila je vjerna, dijelom iz gordog ljudskog osjećaja časti, dijelom da ne bi űemu naškodila, da mu ne bi bila zaprekom na putu. S kakvim uspjehom? Samo s ovim: ne učiniti zla. Što je ona bila učinila od tolike moći ljubavi i djelâ što osjećae u srcu? Bješe je zakopala. Ne, nemaše pitati u Boga smrt, već život; ne ljubav, ne radost, ne mir, već samo snagu da čini dobra za űegovu ljubav, da skrušeno trpi. Uznesu se ovom mišlju, gorka vatra iznenada joj planu u srcu, i zapita to od Boga; reče mu da ga ne će nikada moliti da bude sretna ni na onom svijetu, da prima i blagosiva űegovu volu, i kada bi je za uvijek činila trpjeti. Nađe pokoja u molitvi i mek odisaj mira, što ga ipak ne hoćaše iskati. Bješe klonulost, možda, i prirodna posleđica onako jakog naprezaűa. Molitva joj zamiraše u umornom duhu, gotovo i misao; ostajaše samo osjećaj mira.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Sinu joj zatim ova misao, da nema smisla kriti još svoje srce Cortisu. Pored svega svoga nastojaña da je zaboravi, da ga uvrijedi, ne bijaše uspjeha, te pojimaše vrlo dobro da on pogada: jedno i drugo podavaše joj toliko sladosti unatoč ñe same! I onda? Pretvarañe postajaše uzaludna žrtva. Jadni Cortis, kakvu mu je utjehu igda dala? Čigova je krivña što sad treba da živi sa svojom majkom? Ova joj bijaše poslala pismo pindarskih zahvala, gadnih ljubležljivih riječi s nekim nepristojnim aluzijama na zlo združene osobe, radi čega joj bješe uzavrela uz lice ponosna krv. Kontesa Tarkvinija ne znaše se umiriti; opisivaše svoju snahu iz mladosti kao najlicumjernije, najsebičnije stvorenje od svijeta; življenje s ñom bijaše nemoguće! Jelenu je s toga teško grizla savijest, i ako je za ñu bila molila Cortisa da joj dopusti samo stanovati u Rimu. Trebalo je pitati mu oproštenje sklopljenih ruku, vidjeti da li se daje više popraviti. Misa bješe svršila, svijet izlažaše. Jelena kleče časkom ne da moli, već da promisli, da, ako je dopušteno pitati ovakih stvari u Boga, ako duša malo pobožna i malo dostojna kao što je ñena može se nadati da će biti uslišana, onda će ga moliti, da se pobrine on, da oslobodi Cortisa. Izlazeći iz erkve sa blijeskom ironije pane joj na pamet da se imala sjetiti i svoga muža. Doista, pismo primljeno iz Ćefalù bijaše je duboko uzrujalo, jače no što je ona htjela sebi priznati; ali sada, znajući da se nakon onog pisma postigla odgoda odplate, a ne znajući da je ñezin muž pritisnut drugim jednako teškim nevolama, ne briñaše se više mnogo. Bila je pošla večer prije u ulicu „delle Muratte“; barun je bio na dvoru; bješe mu ostavila pismo.

Što da učini više?

Na stubama od hotela srete senatora Clenezzi-ja koji silažaše i koji videći je na onu uru uzlaziti, osta zebezeknut, sklopljenih ruka, a da je i ne pozdravi.

— Draga moja, reče on na svrhu, imate li i drugijeh? Znate li, da su tek šest i pô?

Jelena se nasmiješi.

— Kako se radujete kada me sretnete! reče ona.

Senator se vas nakrivi i uzdahne kao da guta prosvjede koji su mu navreli na usta, te odvrati samo: „dosta“. Zatim joj

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

pripovjedi o jednom vrlo čudnovatom Cortisovu pismu, koje je taj čas primio. Jelena se trže, pruži mu se sva s pokretom nijema upita. On joj dade pismo, koje je glasilo:

„Jutros je nenadno stigla u Rim moja majka. Ne znam „hoće li mi biti moguće doći k „Minervi“ oko deset kao što „bih htio. Na podne sam zaposlen, zatim je parlament i vaša „da govorim. Moli Vas da obavijestite gospođe. Ako ne uzmog- „nem doći, poslaću docnije ulaznice na sjednicu.“

— Recite mi malo, upita senator, prije nego li je Jelena i dovršila čitaće, što je ova historija? Ja sam uvijek čuo i od nje i od Vas i od svakoga da je gospodin Cortis sam, da nema druge rodbine, osim Vas. Ja ne razumijem ništa!

Jelena ne odgovori; držaše uvijek oči na pismu kao da premišlja. Na svrhu ga vrati Clenezzi-ju.

— Dobro je, reče ona.

Clenezzi razumje, da ona zna o toj stvari više nego on, ali da joj nije milo govoriti. Oprosti se, obećavajući da će se vratiti oko deset da se stavi na službu kontesi Tarkviniji. Već je bio na dnu stuba, kad Jelena žurno side i stiže ga.

— Pođite u Cortisa, reče ona, vidite moju tetku i kada dođete, pripovijedite mi štogod o njoj.

Senator, zabezeknut, otvori usta da se ispriča, kada je Jelena već uzlazila trkom uza stube.

Kontesa Tarkvinija probudi se tek dvije ure docnije. Kada dozna za dolazak svoje snahe, jasno izjavi Jeleni, da je svakomu slobodno praštati dokle hoće, da i ona srcem oprašta ali da je nikako ne će da vidi. Žao joj je bilo zbog Danijela, ali u ovoj stvari ne može popustiti. Ako Jelena hoće nu slušati, vladace će se na isti način.

— Oh ne! odvrati Jelena tako gnjevnim žarom, tako namrštenim obrvama, da se nezina majka požuri reći joj: „Eh, nemojte se uvrijediti, za ljubav božju!“ pak učinivši mnoge izjave prekomjerne poniznosti, prekomjernog poštovaña radi velikog talenta i plemenitog srea svoje kéeri, koja u toliko dreždaže, stade, gotovo za sebe, ponavljati ilijadu predašnjih pogrešaka svoje snahe, ne prešutkujući ni neke davne neprilike te su ih skupa doživjele.

— Znam to, prekide je Jelena, ali hoćeš li da još jače zagriši Danijelu požrtvovaće, znajući suviše i ulogu što sam je ja u tom imala?

— Slobodna si, odvrati kontesa Tarkvinija, posve slobodna! Je si li mene pitala za savjet? Je li mi Danijel igda štogod rekao?

Jelena se ne dostoja odvratiti.

Clenezzi se vrati na devet i pô, te bi primljen od same Jelene, jer kontesa Tarkvinija ne bješe dovršila svoju toilette. Bio je u Cortisa, ne reče kojom izlikom; u istinu, da se obavijesti o poslu Di Santa Giulievu.

— Pa dakle? upita Jelena.

— Vidio sam i Vašu gospođu tetku, odgovori senator, klañajući se.

— Ne, ne, ne, odvrati Jelena nestrplivo, lupajući dlanom o dlan. Ne treba nikako komplimenata. Recite, recite uprav kako je.

— Uprav? odgovori senator. Treba li da Vam rečem? Strašilo. Nijesam nikad vidio slične stvari.

— Govorite.

— Ne govorim o fizičnoj strani. Duga, žuta, mršava; samo kost i koža. Kod nas bi se reklo, da bi je trebalo poslati u Palazzolo, da od ņe naprave puceta. Ali toilette, ali ponašaće, ali sve ujedno! Cortis mi ju je predstavio s licem i glasom da ti sledi riječi u grlu, a ona mi stala odmah brblati, toliko brblati da ne mogoh izdržati pet minuta već pobjegoh.

Senator zasta časkom pa preuze, ozbiljno:

— Ali znate, ko me je prepao?

Jelena probljedi.

— Cortis, reče on. Vaļa da je bolestan. Da ga vidite! Lice mu je preobraženo. Bojim se da mu se što ne dogodi.

Ona ga pogleda muklo sa dva oka tako rastvorena, tako uprta, tako puna iznenadnog straha, da se senator požurio da ublaži, kako je bole znao, djejtvo svojih riječi i svoga pogrebnog lica kojim ih bješe izgovorio. U to ude kontesa Tarkvinija, vrlo elegantna, te bacivši brz pogled na obojicu, upita Clenezzi-ja ima li vijesti od ņenog zeta. Clenezzi odgovori malo nesmišljeno da ima, da baruna čekaju u kući Cortisovoj na podne.

— U Cortisa? Što je novo?

Tu se senator malo zabuni. Odgovori da se radi o nekim poslednjim sporazumcima koje treba utanačiti s odvjetnikom, o nekim formalnostima koje se odnose na poznatu nagodu. Jelena ne progovori; kontesi Tarkviniji je bilo milo primiti svako objašneće koje bi joj, barem za taj dan, dalo sreću mira. Na koncu konca Jelena je otputovala iz Ćefalù s dopustom svoga muža; ovaj bješe obaviješten o danu i o uri u koju je imala doći u Rim; tražili su ga u senatu i kod kuće; pisalo mu se na najpristojniji način; što je mogao više zahtijevati?

Kontesa upita Clenezzija, je li prepravio kakav lijep program za taj dan. Ona ne zahtijeva već samo misu u sv. Petru i vožnju do vile Borghese. Senator predloži da posjete Tiberijev muzej koji se skoro bio otvorio. Kontesa Tarkvinija naprči nos. Oh Bože! muzeji! Bješe ih vidjela toliko! Što ima lijepo u tom Tiberijevom muzeju? Clenezzi ispovjedi ponizno da nije nikada ni bio. Kontesa prigigne glavu i već bjehu na izlasku kada se Clenezzi sjeti da mu je Cortis rekao, da će učiniti sve što je moguće da dode „k Minervi“ između deset i pò i jedanaest. Kontesa Tarkvinija, preplašena od pomisli da bi se mogla sresti sa svojom snahom, ražesti se govoreći da u neizvjesnosti ne treba čekati i da mu se može ostaviti poruka kod vratara. Odmah je ona sama napisala, obavješćujući Cortisa, da će oko jedanaest moći naći nu i nezinu kćer u Tiberijevom muzeju.

U sv. Petru, dok je kontesa ulazila u horsku kapelu, Jelena zaustavi Clenezzija jednim migom, te ga upita iznebuha:

— Što je od moga muža? Što će u Cortisa?

— Ali, ništa, odgovori senator. Ono što sam Vam rekao.

Kontesa se vrati da reče nešto svojoj kćeri; razgovor se prekide.

Okolo jedanaest, kola s gospodama dolazahu iz vasi Svetoga Duha, a kola Cortisova s gvozdenog mosta u muzej Tiberijev.

— Znaete što ću učiniti? reče kontesa videći iz daleka svoga nećaka. Dariva vam vaš muzej, a dariva vam ga i senator; je li istina? On će me popratiti radi jedne poruĝbe; a ti ćeš Jeleno poći s Danijelom u muzej, pak će te on dopratiti u hôtél. Ne?

— Što se mene tiče....! odvratí senator, klaňajući se

i dižući rastvorene ruke. Jelena ne reče ni riječi; niti se zavreni niti problijedi: samo dizaše grudi odavaše nenu uzbudjenost. Prije nego side s kola, majka joj brzo šapnu na uho, da obavijesti Cortisa o nezinoj čvrstoj volji da ne primi snahu. Jelena odlučno odmahnu glavom.

— Reći ćeš mu ti, odgovori.

Kontesa Tarkvinija očajno ugrize lepezu što je držaše u ruci; pak, jedva pozdravivši svoga nećaka, naredi kočijašu:

— U ulicu „Condotti“.

Cortis ne razumijevaše. Pogleda Jelenu, kao da pita od ne razjašćenje.

— Mami nijesu mili muzeji, reče ona nestalnim glasom i s prisiljenim smiješkom na ustima, koji je zlo odgovarao tužnom plamenu nezinih očiju. Ako možeš, poprati me ti.

— Promisli se, odgovori Cortis. Uze karte i, ponudivši joj ruku, uđe s njom u pusti, neobrađeni vrt koji se zeleni pod samoćom Sv. Onofrija.

Daleki žamori Rima zamirahu u onom dubokom muku. Velike pôme ispred muzeja sa svojom orijentalnom ozbilnošću, uspravne i guste jele gđre uz Janikuo sa svojom crnom ukočenošću podavahu tom miru svečanu sjetu.

— Nijesam ni ja nikad bio, reče Cortis. Ima biti zanimivo.

I njegov je glas malo drhtao. Jelena ga bešćutno slijedaše. Na vratima od muzeja on zakrene na desno, da uđe; ali se tada ona bešćutna ruka nasložena na njegovu od jednom ukoči, turi ga ravno naprijed.

— Oprosti, oprosti mi, zajeca Jelena prigušenim glasom.

Cortis osjeti gdje ga opet hvata vrtoglavica prošle noći, ali je ovaj put svlada snagom vođe, stišta čvrsto ruku Jeleninu i odvuče je, žureći se, u travni putelak koji se gubio na lijevo, sred grmlja. Unutrima uspori korake.

— Ne, ne, Jeleno, reče Cortis blago, gladeći joj ruku, približujući je usnama. Što imam da ti oprostim draga? Nemam ništa, ništa.

Ona je gušila plač u ubručicu, grčeviti plač koji joj naviraše s leđa.

— Ne, ne, Jeleno, ne, draga, ponavlaše Cortis slatkošću koja je regbi podvostručivala nezino uzbudjenje, ona mu mogne jedva jedvice reći, kao da govori samoj sebi:

— Nemoguće, nemoguće!

Malo po malo se umiri, diže oči na svoga rodaka.

— Opraštaš li mi? reče ona.

— Ali, Bože! odvrati Cortis zaustavljajući se, hvatajući je za obje ruke. Tvoj muk? Tvoju hladnoću? Ali ako . . . .

Jelena se bojala da ne dovrši frazu; prekide ga.

— Da, da, reče ona. Sve, jest, i to; ali to sam činila radi tebe Danijele, da me uzmogneš zaboraviti za uvijek, za uvijek!

— Ja mogu sve, odgovori Cortis, hvatajući je rukom oko pasa; ja mogu ljubiti i trpjeti koliko iko na svijetu, i mogu i umrijeti . . . . .

Ona mu preplašena stisne ruku, kao da joj ga odnose.

— . . . . da, znaš, i umrijeti prije nego li ti učiniti zla.

— Oh, reče ona, misliš li da ne znam? Misliš li da sam igda o tome sumnjala? Nije to čega sam se bojala; bojala sam se da ne budem za te nesrećom.

— Mogu i umrijeti, preuze Cortis, ali zaboraviti ne, Jeleno. Pa kako bi ti bila nesreća za me? Ako hoćeš da govoriš o mojim javnim dužnostima; znaš, nema privatnog čustva, ma kako jaka, koje bi me moglo . . . . .

— To znam, prekide ga Jelena, ali ja sam mislila, i pisala sam ti, da ti je potrebita ljubav cjelovita, drukčija . . . Htjela je reći *od moje*; ali joj riječ zamre na usnama.

— Pisala si mi i odgovorio sam ti.

Cortis osjećao kako sva dršće. Bijaše tu pred njima jedan osječeni stup, starih polukružnih stepenica nasloženih o obronak brijega, na pola skrivenih u travi. Cortis posadi na njih svoju drugariću.

— Oh, Danijele! reče ona. Ono što nada sve treba da mi oprostiš, jest pismo odnosno tvoje majke. Bijah tako lakoumna, tako luda! I sada, radi mene . . . . .

Cortis joj ne dade da dovrši.

— Ne, reče on, sada ništa radi tebe. Sada je moja majka sa mnom u Rimu jer sam tako ja baš htio. Ti ga ne ulaziš. Možda je bilo egoizma u mojoj protivnosti da s njim živim. Prije govorah: svaku žrtvu, ali tu ne. I bijaše zlo. Drugo ni jesu žrtve jer se čine rado. U ostalom, ja joj nijesam nikako rekao da ću je uvijek držati sa sobom. Rekao sam joj da dode

У
Н
И
В
Е
Р
С
Н
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

za sada. Ovo je pokušaj prije nego je pustim samu, posve slobodnu. U jednu riječ, učinila si mi dobra.

Jelena mu zgrabi ruku da je polubi.

— Oh! reče Cortis, odmičući se. Zatim, naglim poletom uze je za obje ruke i diže je gotovo sa tli.

— Ja sam, šapnu, koji mogu . . . .

Naglo se saže, polubi je u čelo. Ona drhtaše, drhtaše, nemaše više ni voje ni snage, gotovo ne razumijevaše niti vidaše više. Sam Cortis ne mogne za nekoliko časova pridodati ni riječi.

— Dosta, reče on. Ovoga bijasmo dostojni obojica.

Sjedoše jedan kraj druge, šuteći.

Jelena prva progovori.

— Ideš li u crkvu? reče ona. Moliš li?

Cortis se nasmiješi, upita je zašto ga to pita.

— Zašto bih htjela moliti kao nekoć, a ne mogu. Nemam vjere, nemam vjere, nemam vjere!

Ona izgovori hitno i tužnim glasom ove poslednje riječi, krijući rukama lice i spuštajući glavu.

— To je nesreća, reče on. Ja idem malo u crkvu; više se bavim svojom domovinom nego li svojom dušom; ali moje sree duboko osjeća Boga i nadam se da on ne će bit srdit na me.

— Znaš, preuze Jelena, htjela bih ti reći toliko stvari o svojoj duši, toliko čudnih stvari! Ali sada ne nalazim riječi. A i bez toga, nadoda dižući se naglo, učinila sam ti da izgubiš i odviše vremena. Ti treba da otputuješ . . . . .

Sklopi ruke nenadnom kretńom i reče ispod glasa:

— Zašto dolazi moj muž u tebe?

— Kako znaš? usklikne naglo Cortis. Ah, Clenezzi, nadoda odmah. Nije ništa. Dolazi za to da jednom već uredimo posao o isplati, da ga utvrdimo na hartiji. Da ti je stric ovdje, učinio bi on. Tako činim ja, pa ću ga obavijestiti. Stvar je sasvim prosta. Što više hoćeš da bude?

Ľutio se, gotovo. Jelena ne navaljivaše.

— Pak, reče ona, ti si malo dobar. Treba da se liječiš, znaš.

Cortis sleže ramenima.

— Ja?

Jelena mu ne stade prigovarati, u pritajeni *oh* uli toliko strastvene molbe, da Cortis osjeti gdje mu je prostrujila slast kroz krv; i ne odgovori. U istinu znaše da ima groznicu, glava mu bijaše teža od olova, ali podnošашe zlo svojom običnom energijom, pripomožen živčanim organizmom. Sada pak, ono prvo otkriće duše koju je ljubio, ono osjećanje da se tako potpuno i duboko odvraća njegovu čustvu, ona zora novog života — krijeplahu ga.

I divlji mir mjesta prožimaše ga. Bijeli i žuti cvjetići tresp-tahu u podnevnom vazduhu na ruševinama starih stuba, jedan slavuj pjevaše na okruglom basenu sred vrta. Ni glas ni korak čovječji ne remećahu onu vruću tišinu.

Cortis ne bi se bio odatle više udaļio, ali je bilo skoro podne, trebalo se maknuti. Okretoše jednim putelkom, slučajno, ne znajući ko koga vodi. Prolazeći kraj izbočenih debelih korijena, neobičnih svijetnaka meksikanske fitolake, također izgublene u sred vrta, Cortis se sjeti da su pogriješili put i obrati na to pažnju Jeleninu.

— Danas treba i da govorim u parlamentu, nadoda za tim, i ti treba da dođeš. Poslaću ti karte u hotel.

Jelena se privi njegovoj ruci. Udoše časikom u muzej radi pristojnosti, i ne rekavši jedan drugom ništa, osjećajući silnu slast da su se i bez riječi složili u istoj misli. Pogledaše samo jedno malo žensko poprsje, jednu jadnu glavicu nagnutu na rame, bijelu, slatkih poteza, malo izlizanih od toliko vijekova, od toliko talasa proteklih preko njih. Izgledaše kao da ju je drevni umjetnik radio sa slutnom tako grke sudbine te da joj je ulio razabranu i duboku bol, koja je sada u čistom i mirnom vazduhu one dvorane govorila da je odviše trpjela, da se ne može utješiti.

Za vožne iz muzeja u hotel, ni Jelena ni Cortis ne pishnuše ni riječi. Samo pri rastanku Cortis joj reče:

— Ako ti majka ne dođe u parlamenat, ti ćeš isto doći?

Ona ga pogleda svojim velikim strastvenim očima, stiše mu snažno ruku i odvrti ispod glasa:

— Hoću.

Preveo s italijanskog
Arsen Wenzelides.

ХАЦИ-АБРЕК.

— М. Ј. Љермонтов. —

(1)

Велико је Цемат село,
Пуно среће, сваке сласти, —
Храбра рука, срце смјело
Не признаје туђе власти;
Тврђа му је палош вити,
А молитва — бој водити;
Чувена су славна дјела
По Кавказу, у даљини,
Што их крвца узаврела
С прегор'јењем р'јетким чини.

Омарина, сунце сија,
Па се ваздух чисто њија;
У висини ор'о лети,
Тек се може и видјети;
Тишина је свуд нијема,
К'о да никог нигдје нема,
Замукнуло храбро село,
Као да је опустјело;
А под гором, покрај воде,
Скупштина се види њека. —
О чему ли говор воде,
Шта се спрема из далека?
Дал' је каква борба нова,
Ил' су жељни туђег дова?
Ил' чекају руску чету,
Да се бију за освету? —
Не, већ нека туга, сјета
Види им се с чела клета;
Далеко им мисли блуде,
За славом им срца жуде.
На камену међу њима
Странац неки старац шјео,
О невољи и јадима
Својим причу започео;

К'о поток му ријеч тече,
 А очима к'о да с'јече:
 »Три ми кћери и три сина
 »Бог под старост даровао,
 »Да их гледам од милина,
 »Не би их се нагледао;
 »Сад сам као лист на грани,
 »Кад јесењи прођу дани.
 »Јаох мени! Б'јеле власи
 »Нема више шта да краси,
 »Ал' и снијег гдјекад скрива
 »Извор, гдје је вода жива!...
 »О јунаци из Цемата,
 »Покажите храброст своју,
 »Ко зна кнеза Беј-Булата?
 »Ко ће вратит кћерку моју?
 »Два јој брата храбро нала,
 »Када су је отимала
 »Подлегоше худој срећи,
 »А прободен паде трећи. —
 »К'о анђео ведар био,
 »Кад је јадан мријет хтио,
 »К'о хурија да га чека,
 »Да га прати до вијека...
 »И ја пођем у пустињу,
 »Последња ме кћерка прати,
 »Чув'о сам је к'о светињу.
 »Шта је живот, за њу дати?
 »Све је она, што је моје,
 »А остало пропало је.
 »Пећина ми стан бијаше,
 »Без ичега, као нико,
 »Биједа ме пратијаше —
 »Ал' сам брзо на све свик'о.
 »Али и то кратко траја —
 »Неста мога малог раја!...
 »Ноћ је била глуха, тама,
 »Ја сам спав'о... а виш мене

- » Она тихо бдије сама,
- » Чува да ме што не прене.
- » Пробудим се... чујем шапат —
- » Јаук слаби — коњски тапат....
- » Скочим, и гле — под планином
- » Коњик јури свом брзином,
- » Као муња хитро бјежи,
- » На крилу му она лежи.
- » Шта сам мог'о, шта сам шћео?
- » Ал' само сам, само клео! —
- » Са крвавом овдје раном
- » Лутам тужан дању, ноћи
- » По планини, а без моћи
- » Да с' осветим. Са тим, даном
- » Ишчезла је срећа моја,
- » Немам мира ни покоја....
- » О јунаци из Цемата,
- » Покажите храброст своју!
- » Ко зна кнеза Беј-Булата?
- » Ко ће отет' кћерку моју?«

» Ја ћу« — рече витез један
 Црна ока и угледан.
 Све што на том скупу бјеше,
 Сви у њ очи упријеше.

- » Ја знам кнеза. Идем тамо!...
- » Најмање се смрти бојим.
- » Двије ноћи чекај само,
- » Док са златом дођем твојим.
- » Ако дотле не приспијем,
- » Већ у славном паднем боју,
- » Пред пророком свемоћнијем
- » За душу се моли моју.«

Свану зора. Јарко сунце
 Са истока обасјава
 Горске висе и врхунце,
 На којијем снијег спава;
 Тек на крају неба ведра

Један облак своја једра
 Изнад кланца разавио.
 Кроз кланац се тапат чује,
 Како коњиц поскакује,
 А Черкез га гони смио.
 Ни роса се осушила
 Јоште није. Малина је
 Изнад пута гране свила,
 Па се капље љепше сјају
 Према сунцу и падају,
 Те коњика осипају. —
 А он гдјекад бичем ма'не,
 Ил' се гриве коњске лаћа,
 Или пјесмом старе дане
 У мислима својим враћа :
 Јечи пјесма по планини,
 Одјекује у даљини.

Регљево, маја 1903.

*Превео с руског
И. А. Поповић.*

USPOMENE JEDNOG RUSKOG IZGNANIKA O TOLSTOJU.

— Vid Vuletić Vukasović. —

Od najžešćijeh protivnika Lava Tolstoja bio je bez sumnje mladi, ali mnogo učeni, episkop Nikolaje Vladimirović... Bio je iz velike i blagorodne porodice, fino odgojen i u velike načitan, pa se htio odati diplomatskoj karijeri i učio je u Petrogradu osobito istočne jezike, te ostalo, što treba opreznu diplomatu na istoku, gdje velika Rusija obraća svoj pogled... Ali odjednom, kao da se predomislio, ostavio onu sjajnu karijeru i bez dopusta svojijeh mogućijeh roditelja zakaluderio se i postao strogi isposnik i bogomolac u zabitnu manastiru. Neprestano je postio, molio i učio svete knjige, a noću bdio i tijelo bičevao. I jednom ga nadoše u celiji onesviještena od teške pokore. Ovako je živio skrovito dvije godine, a nakon toga u svetoće Kijevo, da uči bogosloviju, gdje je postao u kratko vrijeme baš odličan bogoslov, te su mu se divili prvi naučitelji svete bogoslovije. On je ipak ostao skroman, biva poništio se radi Hrista i želio je, da svijet za nj i ne zna, al se uzalud krije drobni biser u dno morske pučine. Brzo puče glas o vrlini mladog bogoslova po svojoj Rusiji, te će na nj svrnuti oko i sveti sinod, te promisli u svojoj velikoj mudrosti, da će otac Nikolaje Vladimirović postati čeličan stožer svete crkve.

I od crnorisca Nikolaja u malo doba postade na radost svetog sinoda preosvešteni episkop Nikolaje, koji je bio i učen i bogoboječ.

I staro se i mlado divilo onoj sjajnoj luči, koja je svijetlila narodu i pokazivala pravi put Gospoda Hrista, te je lučila tmine od svjetlosti. Dobra nas djela vode u carstvo božje, te su svi ljudi jednaci, kaonuti sinovi božji, koje spaja vječna ljubav, jer bez ljubavi i dobrieh djela vjera je mrtva. Vaļa se oteti zlu, a priučiti samo dobru!...

Nova nauka Lava Tolstoja u Rusiji potresla je vas stari svijet; u negovijem se idejama preporučao novi čovjek, presvlačio je grešnu ćud i zbacao egoizam.

Potišteni je mužik postao slika i prilika čovjeka, padala je dugovječna koprena, koja ga je dijelila od ostalih ljudi.

Sad je nastala borba između ljudi otvrdnuta srca i ljudi dobre voje, te se stvorio jaz između mraka i svjetlosti...

Ljudi su starijih ideja kazivali, da se filozof s Jasne Polane odalečio od vjere, te potkopava temelje crkve, koja je naučiteljica i koja sama ima tumačiti što nam služi za spas...

Novi duhovni svijet očekivao je popravak čovjeka, vidio je da počine veliko preobraženje od onog pravednika, te pokazuje djelom, što ljudima kaže riječima.

Episkop Nikolaje bio je konservativac, pa dakako velik protivnik Lava Tolstoja, ali je svaku njegovu besjedu razabirao čistijem srcem.

Odjednom će u njegovoj duši nastati borba između staroga i novoga čovjeka: eto je i episkop Nikolaje bio na raskršću tog duhovnog života...

Ruskog je Sokrata eto crkva izopćila iz krila pravovjernih, te ga svećenici nijesu mogli ni opojati, a sad se baš u sreću mladog prvosveštenika vodila teška borba i imao je nadjačati ili stari erorizac Nikolaje ili novi plemeniti čovjekoljub, koji ne zna za granice ljudstva, te su mu svi ljudi braća na cijeloj zemlji, a toj velikoj ljubavi ne mogu staviti međaša... On je govorio i priznavao da je čovjek egoista i samoživac, pa na ruševinama svoga bližnega gradi sebi sreću, a to dakako opire se temelju kršćanske vjere. Sve je zarazila ipokrizija, te se jedno govori, a drugo čini. Društvo je gnjilo, i treba da se preporodi, biva rak-ranu je ožuriti usijanjem gvoždem.....

Po deseti je put pročitao *Anu Kareninu* i neprestano je razmišljao ko je na pravom putu, na putu istine.

I on se borio kao Levin s vječnom istinom i on je čutio u sebi dva čovjeka, u njemu se otimala pravednost i nepravednost, zlo i dobro....

Napokon će:

— „Lažem, kad govorim: Što bi mi prudilo, da vas svijet dobijem, a da bi štetovao neumrloj duši? — Ovo je varka, pa čovjek vara vječnost i sebe gubi, jer je vjera mrtva bez djela....

Istanova je razmišljao i činilo mu se da je onaj dobri i iskreni Levin glavom Lav Tolstoj, u čijoj se duši vodila golema borba između duše i tijela, između sadašnjosti i vječnosti.

I on je želio, da bi bio onako iskren kako onaj Levin, da bi se oslobodio od starijih navada, te rastrgao okove, što su mu vezali srce i dušu sa zemaljskijem slastima i lastima, jer čovjek u svakoj zgodi opire se dobru svoga bližnega, biva ljudstvo se bez potrebe davi i uništuje, što je protivno evan-deoskoj nauci.

Nakon teškog silovańa i otimańa, napokon će nadvladati sebe i poznaće u duši, da je bio na stranputici i da je naopako sudio svoga bližnega, jer je bližni njegov savršeniji od nega, biva priznao je da je vidio trn u oku iskrńega, a u svom ni brvna.

Sam će sobom:

— „Ne sudite, a da ne budete osuđeni!“

Tad će svući bogatu bagrenicu i podrugljivo će se osmijehnuti na ono obilježje svoje oholnosti, te udara ogradu između nega i ostalih ljudi...

— „Dmitre Ivanoviću, danas prodaj końe i kočije, te mi donesi pare, jer ću sutra na put!“

I u istinu sutra se rano zaputio pješeput episkop put Jasne Poljane, a da se nasluša dobroga starca i primi njegov nauk. Bio je u prostoj mantiji, a u duši mańi od makova zrna, ali je ipak bio najzadovoljniji u sreću, jer se preporodio u svom biću, biva od Saula je postao Paul...

I u istinu eto ti ga oko rućanepodoba na Jasnu Poljanu, gdje zateće Lava Nikolajevića u poslu, biva pomagao je jednom mužiku gragjenje kuće i upućivao ga kako će štedjeti, a da bude koristan sebi i porodici.

Kad je ugledao Nikolaja Vladimirovića, svoga žestokog protivnika, nije se ni najmańe začudio, no mu je došao, onako kao obiće, lubezno u susret.

— „Dobro mi došao, Nikolaje Vladimiroviću, jesi li sustao?“

Episkop ga prihvati za desnicu i dugo se zagleda u one bistre, iskrene oči...

U sebi će: — „Blagoslovljen gospodi“... I pao mu je na um put od Damaska, kad je Saul postao sretan, jer je odabrao istinu.

Mužik je bio zadovoljan onom divnom besjedom, a još zadovoljniji Lav Nikolajević, jer zrno nije palo na studenu stijenu.

Episkop je onaj dan bio gostom one dobre i sretne porodice, te je istom onda razumio da je naj srećniji ko najmañe potrebuje, a to je bivalo u kući Lava Tolstoja, koji je bio sreća svoje porodice.

On će prije ručka otvoriti onako na sreću sv. pismo i pročitace ove retke ispred svoga gosta: — „Ako hoćeš dovinuti se do savršenstva, hajde, prodaj sve svoje i slijedi mene.“ I tad se zagriše dva velika protivnika, a sad dva najbolja jednomišljenika.

Ručak je bio skroman, sve prosta hrana s imaña Lava Nikolajevića, ali vesele je bilo veliko, ne bučno vesele, nego ono vesele, što je vijenac svake dobre porodice, koja sladi hleb znojem sa svoga čela.

Episkop Nikolaje nije nigda tako blagovao, nije nigda bio srećniji ni veseliji u svojoj duši, jer je našao što je tražio, našao je što ljudi ne mogu naći u svijem častima, u carskijem palačama, našao mir, našao je svezu između svoga bića i vrhovnog bića. On se rodio u velikoj blagorodnoj porodici, kušao je sve časti i naslade, ali se uvjerio da mu toga ne mogu dati svjetski velikaši, to je samo našao i okušao na umjerenoj i veseloj gozbi, na Jasnoj Polani. — Sjutradan je bio drugi čovjek, kad se vraćao pješe doma. Činilo mu se da je stekao krila, pa da leti...

— „Čuj, Dmitre Ivanoviću, ti mi nijesi od sad sluga, nego moj drug, jer si to zaslužio svojijem pošteñem, svojijem marljivijem radom.“

Dmitru se Ivanoviću činilo, da snijeva, jer se daleko čula moguća besjeda ñegova gospodara, ali mu je ipak povjerovao, kaonuti što je preosvešteni bio veoma ozbiljan, a nada sve iskren i pošten.

Nije mu odgovorio ni erne ni bijele, no mu se prosto poklonio, da odobrava i pristaje, a episkop će mu prijateljski pružiti ruku.

Sad se Nikolaje stavio na rad, biva da stavi u djelo, što je u srcu i u duši začeo, a bio mu je desna ruka DMITAR.

On se zadovoljo s malenijem, a suvišak je razdijelio da se nahrane, odjedu i obuku sirote i siromašni dječaci, te pohađaju osnovnu školu.

Darovitije je poslije, bez razlike vjere, slao na visoke škole, a one ostale na zanate i u trgovinu.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Po selima je gledao da se razumno vodi ratarstvo, a za to je izabrao djecu najsiromašnijih mužika.

Kako je radio, sve mu je na cvijeću pjevalo, jer je on dijelio najbolje sjeme i napućivao je težaka kako će raditi. Na svome velikom imaću imao je dosta radnika, pa im je plaćao pošteno nadnicu, a o mladom bi letu razdijelio suvišak letine između sebe i radničkih porodica.

I tako je njegovo imaće postalo uzorno, jer su radnici radili kao za sebe.

Suvišna mu je bila polača u gradu, jer toliko ne treba jednom čovjeku, pa će odrediti, da tu bude golemo sirotište, te će u nemu najpošteniji zanatlije napućivati djecu u zanatima i u dobru ponašaju, kako će i oni jednom postati odlični i korisni građani...

Narod je blagosilao i u zvijezde kovao mladog episkopa, koji je dao do zadnjeg zalogaja, a da se narod izобрази i da postane radišan, jer pravi rad samo vodi do kreposti i savršenstva.

— „Ko radi, vazda bi govorio, taj moli.“

I htio je, da radom ljudi postanu jednaki, kaonuti što sunce svakoga grije, pa je grehota, da se jedan drugome nameće, jer su nametnice najgore životiće i biline.

On je htio djelom srušiti predrasude kastâ, htio je izjednačiti ljude poštenijem radom, a tako da pride u istinu carstvo božje i mir u svijetu...

To su ljudi rđava srea naopako razumjeli i kazali, da sije nezdravu nauku, a da se pomete društveni red.

Kasta je blagorodnijeh i visokijeh sveštenika još dale išla, biva da je daleko zašao, dapače da propovijeda evandeosku jednakost i približenje carstvu božjemu poštenijem radom.

Proglašise ga visoki krugovi buntovnikom: neprijateljem cara, države i zemlje... i zatočiše ga s Dmitrom Ivanovićem daleko na sjever, kod Tobolskog, među vječni led, a da okaje za života veliki grijeh...

Ubijao je on i prijatel mu kunice i ostalu zvjerad, a da ne skapa od gladi, te da pomogne i u svojoj nevoљи još gorijem nevoļnicima od sebe...

Odjednom ih nestalo iz one neprivriježne pustoši, baš kao da ih je hladna zemlja sakrila u svoje ledeno krilo.

*

Na gradanskom općem groblju u Čikagu, u Americi, ispred drvena krsta, zasadena u crnu, istom omekoćenu, zemlju, molio se mlad čovjek, ali teško porušen u licu

Na krstu bila koprena i napisano **ПОМИЛЪИ БОЖЕ РАБА БОЖИА** . . . . . Molio je staroslovenski za mučenika, svoga dobroćinca, episkopa Nikolaja Vladimirovića, koji se sveto predstavio u bolji život nakon velike zemałske muke, a bez ikoga od svoje blagorodne porodice, te je u golemoj predrasudi zaboravila i na svoju krv.

Užegao mu je u siromašnoj amerikanskoj sobici samrtnicu svijeću vjerni mu do groba prijatelj Dmitar Ivanović, koji je i prićao sa suznijem očima ove teške doživljaje.

„ . . . . . Posledni je put cjelivao naše velike ćudotvorce, mućenika Borisa i Głeba, te mu je ona ikona bila cigla arhijerejska uspomena iz Svete Rusije . . . . .“

„— Ostavljam ovaj sveti lik svojoj braći . . . . Ovo je obilježje, da sam pravedno i žarko ljubio svoju rodnu grudu i ne-zine svete amanete.“

Dubrovnik.

2.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

LAV NIKOLAJEVIĆ TOLSTOJ.

— E. Goldscheider. —

„..... Jedna široka níva i iza íe tamo šuma. Na sredini vidite sełane kako pluže, a naprijed Tolstoja kao sełaka, upregao, po ruskome običaju, u drveni plug bijeloga końa, ide za plugom i vodi za sobom drugoga bijelca, koji mu drlaču vuče. Ova snažna, plećata prilika, sa bijelom, mekom šapkom, koja mu čuva oči od sunca, u plavoj na vratu otkopčanoj bluzi, u visokim čizmama, gazeći po mekoj zemlji — to je sam Lav Nikolajević. Nigdje traga, što bi vas potsjećalo na grofa, na rodenoga aristokrata. Debeo, plosnat nos, istaknute, snažne vilice — kao u pravog ruskog sełaka. Pa kakav li je tek ovaj sełak! Kakav mu je samo stas, kaka sila u onoj prostoti! To je sełak koji razmišlja, junak, genije, civilizator. To je onaj Herodotov skitski knez Kolaksais, *knez orač*; to je onaj sełak Mikula, što svojim divnim plugom ore punu blagoslova brazdu preko beskrajne ruske połane. To je onaj sam narodni junak Ińa Muromec, što je još prije tisuću godina umro, ustao iz mrtvih da ponova ore po ruskoj zemlji, on, koji je i pored sudbine, udario putem k bogastvu, ali se ne obogati, već sasvim utonu u onu osnovnu opštu rusku ideju . . .“

Tim riječima opisuje Đorđe Brandes poznatu Rjepinovu sliku: „Tolstoj za Plugom“.

Knez orač je 27. avg. (po st.) o. g. u najužem krugu svoje porodice proslavio svoj 75. rođen-dan. Niti burnim svetkovinama, niti ikakim zvaničnostima ne uzmuti Rusija ovaj dan oraču. „Jubileja“, po našim pojmovima, nije bilo; samo je ruski čudotvorac, pop Jovan Kronštadski, jednim nedostojnim pamfletom potsjetio zvanične ruske krugove da onaj plug iz Jasne Połane još neprestano ore po ruskoj zemlji i da ekskomunikovani starac još uvijek napastvuje pravoslavnu crkvu i — narod uči. Jer, i pored svojih 75 godina, Lav Nikolajević stoji još uvijek kraj svoga pluga. Ni prokletstvo crkve, ni duboka starost, ni sama bolest ne mogoše slomiti íegovo oduševljenje! I u *tišini* je onaj pravi ruski narod proslavio ovaj dan, kojega je íegov učitelj navršio 75 godina. Narod zna dobro, za šta ima íemu da zahvali: on je íegov mač, on íegova odbrana . . .

Turgeņevljevo se proroštvo ispunilo: „Ovaj će čovjek — tako on pišaše još 1857. god. o Tolstoj, kome je tada bilo 29 godina — daleko otići i ostaviti za sobom duboke tragove“. U ono doba, kad je najveći tadašnji ruski pjesnik ispisao bio one riječi, bješe se Lav Tolstoj, na brzo po svršetku krimskoga rata, u kome je on sudjelovao, i poslije prilično burno provedene mladosti, vratio na imanje svojih djedova, prepremajući se da uđe u zrelo doba ljudskoga života. Poslije osobitoga uspjeha njegovih istinskih opisa iz života u ratu, poslije onog toplog prijema nekoliko njegovih priča i divnih fragmenata iz romana „Jutro Jednoga Gazde“; koji silno utjecahu sa genijalne prostote u opisu, izgledalo je izvan svake sumnje da je on baš pozvan pridružiti se najbolim vitezima od duha tadašnje Rusije. Tolstoj se krenu na put u inostranstvo i poslije toga se posveti sasvim dovršivaću svojeg prvog velikog romana „Rat i Mir“ — one najveće umjetničke tvorevine, koju je on ikada stvorio.

Da bi nam značaj ove genijalne tvorevine za rusku književnost bio sasvim jasan, navešćemo odmah ovdje nekoliko riječi iz predavaća petrogradskog profesora Vengerova, koje je izašlo prije nekoliko godina. Za zapadnjake, koji stoje podale od ruskih prilika, ovo je predavaće upravo uvod u rusku književnost, ili bolje rečeno: ono je ključ za razumijevanje ove književnosti. Utvrđujući fakat da ruska književnost nije nikada zalazila u oblast čisto umjetničkih interesa, već uvijek bila katedra, s koje se samo čula riječ pouke, Vengerov dodaje: „Ispitivač, koji bi se htio pozabaviti historijom najnovije ruske književnosti, samo s estetičnoga gledišta, ne bi imao bog zna mnogo posla, jer u ņojzi, za ovo poslednjih pedeset godina, i nema značajnijih pokreta u estetičnome pravcu. Na zapadu se pak za ovo vrijeme izdvojio jedan čitav niz literarnih stilova i literarna se tehnika iz osnova izmijenila. Da li bi bilo u opšte moguće istaći se i ispred najneznatnijeg francuskog romantičara, koji i danas još piše u stilu Žorža Sanda? Čitava provala leži između Zole i Žorža Sanda, ne samo u glavnim mislima, već i u jeziku, u dijalogu, u obraćanju pažnje čitačeve itd. U cijeloj se Evropi izvršila osobito ispoljena estetična evolucija, nastupila je potpuna promjena u generaciji. Ali u Rusiji, gdje se vrši bez prestanka

У
Н
И
В
Е
Р
С
К
И
Т
Е
Т
И
Ч
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

evolucija ideja, ostali su literarni oblici istovjetni. Onaj beletristički i pjesnički oblik, koji je ponikao četrdesetih godina, nije se bitno izmijenio. Između Turgeņeva i njegova literarnog unuka Garšina nema nikakvih razlika u stilu; toga nema ni između Nekrasova i Nadzona. Kad je bilo Viktoru Hugu sedamdeset godina, slavila ga je cijela Francuska, ali mu nije niko podražavao. Tolstoju ima sada sedamdeset godina i više, i on predstavlja ne samo najnoviju sadašnjost, već svako vidi jasno da će on za dugo još biti zakonodavac za oblik u ruskome romanu.“

Jasno se vidi šta hoće Vengerov ovim da kaže čitaocima na zapadu: Ruska je književnost u prvome redu *tendenciozna* književnost, ruski su romani tendenciozni romani. Svakome je od velikih ruskih književnika ideja bila glavna stvar, a forma pak samo toliko od značaja, što je svaki kao umjetnik gledao da ideji dâ i zgodan oblik. Drugim riječima: u Rusiji ima pravo samo onaj da se lati pera, koji zbilja ima nešto i da kaže. A Tolstoj ima da kaže i suviše, on koji je još u mladosti, kao niko drugi, svoj narod i njegove žele, snove, težnje potpuno shvatio. Time se i objašnjuje, kad njegov prvi veliki roman, koji je izašao u početku sedamdesetih godina, započinje jednu novu epohu u ruskoj književnosti, ma da on inače ni po tendenciji, niti pak po umjetničkoj ili tehničkoj obradi ne pokazuje pravi obrt. Prema svemu ovome, uzevši onako stvar u bitnosti, može se u ovome veličanstvenom Tolstojevom djelu konstatovati samo neko *udublivanje*. Tada izađe jedno djelo, u kome se, nekako, kristalizovao cijelokupni duhovni, intelektualni i moralni pravac ruskoga naroda. Isprva su u Rusiji gledali nekako skeptički na ovo veliko djelo, ispisano onom temelnom opširnošću jednog ruskog pripovjedača. Tek poslije velike hvale Turgeņevljeve, i poslije nečuvnog uspjeha francuskoga prijevoda, steče ova genijalna epopeja Napoleonovog ratnog pohoda, u kojoj se vidi i iscrpna slika cjelokupnog ruskog života u eposi od 1805. do 1812. god., pravo i zasluženno priznanje. Tek postepeno se naučiše ljudi da shvate i djelo i majstora. Istinitost je i onako bila svagdašnja odlika ruskih pisaca, ali *ovako* istinito nije prije Tolstoja niko pisao. Obrada ovog značajnog projekta i genijalnog sređivanja cjelokupne materije

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

nije hramala ni u najmañem detaliću. I sve, sve ono što se ma i najmañe doticalo duše jednoga Rusa iz onoga doba, znao je i umio pjesnik unijeti u svoje djelo. On opisuje cara i ñegovu okolinu; tuðinskog zavojevaća, koji propada u borbi protiv svete „matuške“ Rusije; opisuje oklijevajućeg, sumñajućeg generala, koji je trebalo najzad da pobijedi nadčovjeka sa zapada; opisuje ono gornjih deset tisuća ruskoga društva: povodljiv rod, koji teži k idealima; opisuje i sam narod s ñegovim zdravim instinktima, s ñegovom neutrošenom snagom, ñegovom jakom, nesavladljivom vjerom u Boga i sa cijelom bijedom ñegovih neostvarenih i mućnih ideala i snova. I svuda je Tolstoj prirodan, prost i ćastan u opisu: nigdje ama ni odbleska kakve afektaeije; — svuda vidite samo približavañe prostoti i potpuno prezirañe svake izvještaćenosti. Do ove umjetnićke visine nije se prije ñega u Rusiji niko bio uzdigao. Otuda i znaći ovaj roman, koji mnogi i danas smatraju kao najbolji ruski roman, najvišu taćku umjetnićkog stvarañia ovoga genija. Mnoga su ñegova doenija djela našla kod mase nesrazmjerno veći odziv, a, kao što je poznato, i sâm se Tolstoj doenije ratosilao svoga velikoga djela i raćuna ga u svome indeksu samo kao tvorevinu moderne umjetnosti, ali, ipak, ni u jednome od svojih mnogobrojnih spisa ne stoji on tako blizu svome narodu, kao umjetnik, kao u ovome umjetnićkome opisu Napoleonovog pohoda.

Poslije ovoga dolaze još dva djela, koja pomogoše da se utvrdi svjetski glas Tolstoja kao pisca romana: društveni „Ana Kareñina“ i vanredno lijepa pripovijetka „Smrt Ivana Ilića“. I ovdje nalazite istu onu savjesnu istinitost kao i u djelu „Rat i Mir“; i ovdje su detali tako prosto a tako snažno razradeni. Ali, u duši se pjesnikovoj sprema već potpuni raskid s umjetnošću. Teška ga sumña raspiñe, i Tolstoj-Levin, koji je poslije teške borbe najzad odveo onu ženu doma, za kojom je toliko žudio, ovako filosofuje: „Hm, šta li me to toliko zbuñuje?“ pita sam sebe Levin i osjeća kako se u ñemu porada sumña: da, jedino i nesumñivo otkriće božanstva — jeste zakon dobroga . . . . I dugo je on tako stajao, zaduben u misli, gledajući na zvjezdano nebo . . . . „Tajna je to jedna, važna tajna i samo za mene, ne možeš je ni rijećima iskazati. Ovaj me

novi osjećaj nije ni izdao, niti mi je sreću oteo, nije me ni iznenada obasjao, kao što sam ja sañao — nije me ni iznenadio. Da li je to vjera ili nije, ja ne znam; ali ja ne znam ni šta je to: ušlo je nešto neopaženo u moju dušu i tamo se ugnijezdilo. Ja ću se, znam lijepo, i dalje lutiti na kočijaša Ivana; svadaću se i dalje, kao i do sada; svoje ću misli bezobzirno i dalje iskazivati; ostaće i dalje onaj zid između moje duše i drugih ljudi, čak i prema mojoj ženi; i dalje ću joj prebacivati zbog nežinih strahovaña i opet se za to kajati; ni sada ne ću moći razumjeti za što se molim, pa ipak ću se moliti, kao i prije; ali, cio će moj život od sada biti potpunce nezavisan, pa ma šta se sa mnom desilo: ni jedan trenutak u ñemu ne smije biti više besposlica — kao ranije — već on mora u sebe obuhvatiti onu nesumnjivu ideju dobroga, a ja imam snage da je održim.“

Tako glase posljedñe riječi iz romana „Ana Kareñina“. One znače: kidañe s dosadašnjim pravcem u životu, ulazak u nov život. . . . Tolstoj je savladao umjetnika i sada osjeća da ga nešto goni putem jednoga proroka. Tražeći i pipajući, sumñajući i ispitujući, laća će on da sazna za sadržaj života i za ñegovu vrijednost. On hoće da unese dobro u život, ali se neprestano nahodi ispred strašliva pitaña: „Pa ko sam ja? Za što sam ja tu?“ I tu se vrši potpunce obraćañe Bogu i raskid s crkvom. Pjesnik ustupa ispred filozofa, umjetnik ispred proroka. Jer on osjeća već da je pozvan da istinu, za koju je saznao, saopšti svijetu. I tako se povuče on, u potpunoj snazi svoje umjetničke moći i na visini svoje slave, koju ništa više ne može uzdržati, u svoju sobu za rad, i iz godine u godinu, skoro svakoga mjeseca, pošle on po jedan od svojih revolucionarnih spisa u svijet. Oni nijesu više onako umjetnički i divno obrađeni, kao romani koji su zasnovali ñegov svjetski glas kao pjesnika, već su ispisani grubim, snažnim jezikom lutitog proroka, prirodno i silno utječući, s mnogim zabludama neumoljive konsekvencije jednoga proroka, sadržavajući u sebi i po koju zlatnu misao, koja se, jednom izgovorena, ne izgubi više nikada. Mnogi je od nas, koji smo već poodavno spazili gdje se rađa zora, u čijoj će svjetlosti zabliztati ruski horizonat, možda počeeće i ramenima slegnuo zbog „ćudljivog starca“. Eto, on se usuđuje da govori o stva-

rima, koje je nacionalni ekonom (kako oni misle) za sebe pod kiriju uzeo, — Tolstoj mjeri moralnom mjerom ekonomske probleme. Gordost učenaka se buni, auguri nauke baciše svoju anatemu mnogo prije od augurâ erkve: formula je napadnuta, dogma povrijeđena. Prorok je prosta budala!... I tako rasturbiše po cijelome svijetu onu legendu o senilnome Tolstoju — svi kratkovidni i nerazumni, svi hipercivilizovani sa zapada, koji se uzbuniše što se konsekvencija prorokova ne plaši osude svih tekovina osudene kulture. Tolstoj je za njih i suviše snažan, i suviše tvrdoglav, i suviše uvjeren u tačnost svojeg učeña. I oni prestaše da mu spore, već se odlučiše da mu velikodušno oprost. Otuda se i desi to, da od negdašnjih obožavalaca umjetnikovih samo srazmjerno malo njih ostade, koji su umjeli istinski da uživaju u njegovome divnome romanu „Vaskrsnuće“, koji prije tri godine izide. Ali, i pored svega toga, popularnost Tolstojeva posta skoro za priču. I što umjetnik nije uspio, postiže prorok. Jer masa žudno traži njegova djela, misleći da u njima ima draži našega doba. I radoznalost, najzad, pobjeđuje, ista ona radoznalost koja se ne zaustavlja ni pred vratnicama njegova letnikoveca i uspiñe se da sazna koliko puta dnevno prorok jede i kad ide da spava. Tolstoj se pak ni najmañe ne osvrće na ovo čudnovato ponašañe civilizovanog svijeta, kome je on objavio rat i dale išao za svojim plugom. U nemoći svoga slijepog gñeva preduzeše erkvene poglavice i onaj smiješni korak: ne bi li ga bar ekskomunikacijom skrenuli s njegova puta. Čak su se dotle ponizili da mu zabraniše i ulazak u erkvu, u kojoj on i onako više nije imao nikakva posla. A knez orač se ne umori, on i dale ore rusku zemlju...

Vraćajući se ponova Vengerovljevom citatu, mi možemo na pitañe: „Da li je zbilja Tolstoj svojim dvaestogodišnjim proroštvom istupio iz reda ruskih umjetnika?“ sasvim mirno i odsudno odgovoriti: „Nije!“ Jer za ovakav je odgovor bez ikakva značaja ono mišleñe ortodoksnih socijalista, koji vele da je Tolstojev rad za posljednjih nekoliko desetina godina bio nazadnački, isto onako kao što je ništavno tvrdeñe modernih literarnih pajaca, koji rdavo shvataju princip „l'art pour l'art“, da Tolstojeve „Ispovijesti“ nemaju ništa zajedničko s modernizmom. Ko, zbiljski, moderno osjeća, oprostiće Tolstoju, čak

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

i za onu njegovu jeretičku knjigu o umjetnosti. — Zar ne vidite gdje iz brazda ovoga kneza orača niče divan usjev! Zavrještaj ovog velikog težaka naslijediće budući pasovi, jer onaj protest, koji vidimo u odličnim Čehovljevim satirama protiv morala ruskoga društva, jeste duh duha Tolstojeva; isto je tako i njegov duh u mračnim opisima Gorkoga, s kojim se sretamo u bijedi „Bivših Ludi“.

Ova je revolucija duhova izašla iz sobe za rad u Jasnoj Polani. Tamo je onaj mač, tamo ogań . . . tamo — sam ruski narod. Suncem ožareni Tolstoj stoji kraj kolijevke mlade Rusije.

Preveo s *němačkog*
G. P. Ivezić.

Beč.

PROBLEM PROSTORA.

— Kalikst Tadin. —

(Kraj).

Neki moderni filosofi s Balmèsom tvrde da prostor nije drugo već aktualna ekstensija realnih tjelesa, tako da ne postoji prostor već samo ondje gdje ima tjelesa. Oslańajuć se na Balmèsa, oni su zaboravili da je i sam Balmès upoznao protivrječnost u koju njegova teorija upada.¹⁾ Kada bi smo po ovoj teoriji zamislili n. pr. jednu čašu iz koje bi odstranili sva tjelesa, vodu, zrak, eter, itd., odstranili bi smo također i prostor, — mogli bi smo tada predstaviti sebi űezine strane kao da se dotiču, što se protivi realnosti. Prostor i aktualna ekstensija tjelesa nijesu dakle identični.

Drugi uviđaju u prostoru nešto apsolutno, jedan atribut božanstva. Ovako je mislio Newton, koji je prozvaao prostor *sensorium divinitatis*, i Clark, koji je, u svojoj prepirci s Leibnizom, smatrao beskrajnost božju kao onu koja saćińava prostor. Jednako je mislio pod drugim terminima i Malebranche, psiholog Kartezijeve škole. „Kada vi posmatrate, veli on, shvatljivi prostor, vi vidite samo arhitip materijalnog svijeta u kojem mi

¹⁾ *Philos. fondam.*, t. III, chap. 12, n° 83.

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

stanujemo, a arhitip jedne množine drugih mogućih svjetova. U stvari, vi vidite tada božansku supstanciju, jer je samo ona vidljiva, i samo ona može razum prosvijetliti. Ali je vi vidite samo u koliko se ona odnosi prema prirodnim stvorovima, u koliko ona udjeluje u nama, ili u koliko ih ona predstavlja. Prema tome, vi, pravo govoreći, ne vidite Boga nego samo materiju koju on može proizvesti.¹⁾

Treba ovdje opaziti da se božanstveni atribut ne da shvatiti kao djeliv, sastavljen i izmjeriv, kao što shvatamo prostor. Prostor dakle ne može biti jedan atribut božanstva, kao što su mislili pomenuti filosofi.

Neki napokon vele, da prostor nije drugo već praznina. I ako nam ova riječ ništa ne objašnjuje, mi ipak shvatamo, pomoću ne, da je prostor za nas jedan od onih objekata našeg razumijevanja koji, i ako se osnivaju na spojašnem svijetu, ne postoje kod stvari onakovi kako ih mi zamišljamo u svom umu. Filosofija srednjeg vijeka nazivala ih je *entia rationis cum fundamento in re.*²⁾

Mi nalazimo kod stvari prostornost (ekstensiju) kao i sukcesiju promjena. Odstranimo pomoću misli ekstensivnu stvar (ili sukcesivnu), ostaje reprezentacija (ideja) *mogućnosti* (stvari) odnosno na ekstensiju. Ova ideja traje, jer smo mi upoznali kod stvari način bića koji proizlazi iz ekstensije. — Tako isto i o vremenu.

Opazivši sukcesivnu promjenu kod jednog subjekta, mi shvatamo u isto vrijeme njegovu *vremenitost*, t. j. jedan od njegovih načina opstanka, u ime kojeg, njegova je egzistencija neprekidna i sukcesivna. Mi opažamo napokon da stvari u prostoru mogu uvijek biti povećane i raširene odnosno ekstensije, i takođe da za sadašnim promjenama mogu slijediti nove promjene. Ova mogućnost shvatanja nema granica, i evo prostora i vremena, u kojim postoje stvari ili mogu postojati.

Da su stvari u prostoru i vremenu, to proizlazi iz njihove ograničenosti i nesavršenosti. Ne ćemo se osvrtnati na vrijeme, već ćemo se zabaviti jedino prostorom.

¹⁾ Malebranche, *Entret. sur la metaph., la relig. et la mor.*, entr. 2, tom. I, p. 42, 43.

²⁾ Cf. Tolet., *Phys.*, l. 4. q. 3; Fonseca, *Metaph.*, l. 5, q. 1.

Svaka stvorena stvar ima, jer nije neizmjerne, ograničenu prisutnost: ona je negdje u prostoru. Tjelesa su izvana obzirom na njihovu eksenziju u prostoru, t. j. cijela u cijelom jednom mjestu, i djelomično u pojedinim stranama mjesta koje zauzimaju. Ovo dolazi iz njihove materijalne nesavršenosti, koja se sastoji u tome, što ona nemaju cijelu svoju egzistenciju u isto vrijeme, već na neki način sukcesivno. Baš na ovoj nesavršenosti osniva se ekstenzija, a na ekstenziji prostranost.

Odatle jasno slijedi da prostor, kao takav, t. j. kao odvojen od stvari koje jesu ili mogu biti u njemu, ne postoji izvana u prirodi, već samo kod naše misli. I samo pomoću refleksije, umnom radnjom, porađa se predstava prostora. Već je filozofija srednjega vijeka priznala ovaj subjektivni značaj prostora. Po njoj, umna se radnja zbiva na ovaj način: prvo, razum apstrahuje realnu egzistenciju stvari i privezuje se ekstenziji kao takovoj; drugo, on smatra predstavu matematične ekstenzije bez obzira na tijelo kao mogućnost shvatanja prostranog objekta — i to bez granica, — jer on uviđa da prostorne stvari mogu uvijek biti povećane; treće, on zamišlja ekstenziju kao način bića koji spada u opće i potrebite zakone svake egzistencije.

Lako se odatle daje shvatiti, kao što se razabira iz našeg umnog izrađivanja, da prostor nije prosta fikcija, koja bi se osnivala jedino na našem načinu mišljenja. Možemo na neki način uporediti predstavu vremena tako zvanim *općim predstavama*. Neka nam služi, kao izgled, opća predstava čovjeka. Uzimimo je kao predikat; osamljeni subjekti njoj su podvrgnuti. Taka i opća predstava, kao takova, ne nalazi se kod individua, već jedino kod duha koji misli. Sasvim tim, mi ga s punijem pravom zamišljamo kao nešto objektivno, jer ono što mi shvatamo kao općenito, takove je naravi da može postojati kod mnogih individua. Tako je i s predstavom vremena i prostora; i ako oni postoje samo kod našeg razuma, imaju ipak objektivnu istinu, jer ono što mi zamišljamo kao vrijeme i prostor, nalazi se izvan našega duha, neograničena mogućnost ekstenzije i sukcesije.

Punijem pravom naš razum traži na čemu se osniva u posljednjoj analizi ova neograničena mogućnost, ako se ona ci-

jela ne osniva jedino na našem duhu. U ovom slučaju, filozofija oslobođena svih predrasuda, povratila se Bogu, beskrajnosti, vječnosti.

Krasno je o ovoj stvari raspravljao već srednjeg vijeka pronicavi genij Ivana Skota. „Treba naime znati, da se u svakoj stvari te aktualno postoji ima paziti na dvoje: jedno t. j. ĩeno bistvo (essentia), drugo t. j. ĩeno postojanje (existentia); i prama jednome ili drugom stanovištu pristaje i druga mjera. Jer po svome bistvu mjera Boga je neizmjernost koja se samo razumom odvaja od ĩnegova bistva; a po svome postojanju mjera Boga je vječnost, koja mjeri prosti, nepromjenivi i po djelu i po moći, bespočetni i beskrajni naĳin ĩnegova postojanja.“¹⁾ Ovo je unutraĳna mjera *savršenog Bića*, ali kako se razabira iz cijele ĩnegove rasprave, ona je takoder spoĳašna mjera ostalih stvari. „Pošto je dakle koliĳina ĩnegova savršenstva u prirodi neizmerna i neograniĳena, a koliĳina savršenstva ma koje stvorene prirode ograniĳena i odmjerena, s toga ona mjera prevazilazi koliĳinu savršenstva svih drugih bića.“²⁾

Ovu Skotovu nauku divno je osvijetlio moj vrijedni kolega O. Lodoviko da Motta. „Odista, veli on, ako je svijet ograniĳena kopija svoga tvorca, onda ćemo ga razumjeti kad ga uporedimo s ĩnegovim uzorkom. S toga, osim općeg pojma o vremenu, t. j. da je mjera kretne po susljedstvu događaja, i o prostoru t. j. da je ekstenzija ili zapremina, pojmovi koje doktor (Skot) ne isklučuje; on (Skot) se uzdiže do jedne intuicije mnogo uzvišenije i metafiziĳnije, upoređujući oba pojma ĩnhovu izvoru u Bogu: vječnosti i neizmjernosti. I odista, što su vječnost i neizmjernost već potpunost supstancije i sile? Vrijeme dakle i prostor ista su stvar samo podvrgnuti ograniĳeću. Ograniĳenost dakle supstancije i sile saĳinjavaju vrijeme i prostor. S toga, kao što su u Bogu supstancija i sila samo jedna jedina stvar, tako su i u stvoru; samo ako kod Boga vječnost znaĳi trajno djelo, kad stvora vrijeme je ponavljane; i ako je u Bogu neizmjernost potpunost bez početka i bez kraja, u stvoru je više ili maĳe nepotpuna jer je ograniĳena, ali podloĳna kretanju:

¹⁾ Cf. *De Rer. Prin.* q. XIX, a. I, n. 1.

²⁾ *Ibid.* n. 18.

neophodnom uvjetu koji se identifikuje s njegovim bistvom.“¹⁾ Odatle Skot zaključuje da broj, vrijeme, kretanje; supstancija (individualna), sila i težina energija, u svijetu su jedna sama stvar, razdijeljena u tri formalna koncepta radnom našeg uma: „I ovo tvrdo držim da je istinito, t. j. da ni broj ni vrijeme ne znače drugu kakvu apsolutnu stvar preko brojeva ili preko kretanja kao što n. p. kakvoća znači nešto drugo nego li količina, već prosto istu stvar: samo što dodava razlog predstavi kretanja.“²⁾

Tako je mislio i jedan od najvećih talijanskih filozofa, Vincenzo Gioberti.³⁾ On doduše polazi s drugog gledišta, ali se potpuno sudara s našim mnijeñem. On tvrdi da, ako hoćemo da dobijemo pravu ideju vremena i prostora, treba nam se poslužiti sintetičnim procesom, po kome naš um polazi *a priori* od čiste ideje Bića (Ens) do poslednjeg stepena egzistencije.

Za to se Gioberti poslužio i jednom slikom, da nam predstavi potrebu ontološke metode u ovome pitañu, u kojoj se polazi od *Bića* (potrebnog) a završuje „onim što postoji“.

Kazao sam da se u poslednjoj analizi, filozofija oslobođena predrasuda povratila beskrajnosti, vječnosti. I zbilja, ako su stvari u vremenu i prostoru, to je odatle što je aktualna njihova egzistencija ograničena. Ali aktualna egzistencija označuje jedno pozitivno savršenstvo, ona se dakle mora osnivati na izvoru potpune savršenosti, na vrhovnom biću, koje nije podvrgnuto ni vremenu ni prostoru.⁴⁾ Ni sa jednog gledišta, neizmjernost i vječnost Božja nemaju obilježje vremena i prostora; a ne smijemo kazati da su oni neki idealni prostor i idealno vrijeme, kao što se bez razloga izrazio Fénelon i Lessije; oni su dva božja atributa, na kojima se u poslednjoj analizi osniva prostor i vrijeme.

Ovim se načinom rješava cijelo pitañe o vremenu i prostoru, a nijesmo prinuđeni pribjeći Kantovim fikcijama.

* *

¹⁾ Cf. *Metodo e sist. scientif. del Giov. Duns Scoto*, p. 85.

²⁾ Cf. *Ibid.* q. XVIII, a. 1, n. 5.

³⁾ Cf. *Op. di Vin. Giob.* Intr. vol. III, p. 394, not. 2.

⁴⁾ Cf. Klentgen, *Philos. ancienne*, n. 368.

U ovoj radni, ja sam se samo letimice dotakao vremena, jer o nemu nijesam mislio raspravljati; ali gotovo isti dokazi kojim sam nastojao dokazati objektivnost prostora, vrijede i za objektivnost vremena.

Ovoj radni dao je povoda članak o istome predmetu, koji je izašao u *Srdni*¹⁾ pod pseudonimom *Mistagoga*. Pisac u pomenutom članku veli: „Nije li interesnije da se iznese što novo (o ovom pitañu)? Novo nije uvijek dobro, ali je u stvarima ove vrsti rijetko, te ako i ne bude dobro, ipak će nešto doprinijeti osvjetleñu staroga problema.“

Savijesno sam pročitao onaj članak, ali iskreno ispovijedam da nijesam u nemu ništa novo našao što mi prije nije bilo poznato iz Kantove i Schopenhauerove nauke. Pisac je nastojao složiti neke ideje ovih dvaju filozofa, a u zaključku se potpuno izjednačuje s njihovom idejom. Žalim što se pisac nije opširnije zabavio ovim predmetom, bio bi mi možda pružio priliku da se i ja opširnije zabavim njegovim člankom. Kad se radi o važnom filozofskom pitañu, ne smijemo biti preveć koncizni da ne postanemo nerazumljivi. Ne smijemo naprosto kao *ex cathedra* tvrditi a ne dokazivati. O prijepornim pitañima, zaključke jednog sistema ili škole, ne smijemo nazvati *a priori* dokazanim, kao što je uradio g. Mistagog. Želi li baš prisvojiti takve zaključke, mora ih obrazložiti; jer ja mogu smatrati kao apriorno dokazanu istinu *ono* što drugome ne će se pričinati baš tako.

a). Razdijelivši pisac svijet u dvije polovine, subjekat i objekat, trebao nam je takode kazati što on razumije pod imenom subjekta a što objekta. Možda će se kome ovo činiti suvišno, ali nije tako, ako se uzme u obzir da se svijet ovako dijeli *jedino* po našem saznañu.

b). Ako subjekat i objekat stoje u uzajamnom odnošaju zavisnosti tako da se ni objekat ne dâ zamisliti bez subjekta, ni ovaj bez onoga, i ako ovim nije izrečena nikakva *kauzalna* veza među nima: — što ih dakle spaja? i zašto se ne dâ jedan bez drugoga zamisliti?

c). Na kakvim dokazima pisac osniva svoju *apriorno danu istinu* da je objekat vječan i neizmjeran a subjekat izvan pro-

¹⁾ Cf. „Srd“ br. 13 od ove godine.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

stora? Možda na onim materijalistične škole. U ovom slučaju svraćam pažnju piščevu na djelo „*Le Matérialisme et la science*“ od *E. Caro*, jednog od najvrijednijih modernih francuskih filozofa; u ovome djelu naći će sasvim temelito opovrgnuće takovih nazora odnosno objekta.

d). Ako su subjekat i objekat dvije supstancije identične, t. j. čine jednu vječnu supstanciju, koja ne može biti ni subjektivna ni objektivna: — kakva je dakle ona? Možda prosta fantasmagorija, kao što je tvrdio Berkeley?

Pisac napokon zaključuje: „Ako su te dvije supstance identične (subjekat i objekat) u *prkos prostora*, ovaj ne može biti apsolutno realan“. Koja razlika između piščevog zaključka i Kantove tvrdnje, kad veli: „Sve naše intuicije nijesu drugo već predstave fenomenâ, i stvari, čije intuicije imamo, nijesu u sebi onakve kakve ih zamišlamo, niti njihovi odnošaji onakvi kakvi nam se predstavljaju; ako mi zatajimo subjekat ili samo subjektivnu prirodu sjetila, *svi odnošaji objekta u prostoru i vremenu, pa i sam prostor i vrijeme iščeznuće*, i kao fenomeni oni ne mogu postojati već samo u našoj pameti?“¹⁾ — Nema nikakve razlike.

Pisac poriče realnost vremena i prostora, isto kao Kant i Schopenhauer.

Ako oni nijesu realni i objektivni, onda su idealni i subjektivni — *medium non datur* — a ovo je baš ono što su tvrdili pomenuti filozofi.

Punijem sam pravom dakle kazao, da nam *g. Mistagog* u pomenutom članku nije ništa novo iznio, što nam nije bilo poznato iz nauke Kanta, Schopenhauera i donekle Berkeley-a; a čitalac će se moći lako o tom uvjeriti iz ove radne.

¹⁾ Cf. *Krit. čist. Raz.* str. 32.

OCJENE I PRIKAZI.

Ašiklije Osmana A. Đikića. Mostar, 1903.

Ako si kail pjesmi, i to pjesmi kakva momku i gaziji pristoji, pročitaj *Ašiklije* našega Osmana Đikića.

Tu ćeš naći i vidjeti kako se slatko ašikuje i sevdiše; kako se, kad mu vakat dođe, na sitnu bugariju domamljuju sumbul-udovice i cure hašarije; kako, kad prođe akšam i udari jacija, momci čekaju po bostanu i po dulbeharu lagahne šejtan-cure pod smokvom tenicom; kako se, noći u ponoći, lube karatrepavice i gongé-usne rumenije od dula; kako se tada kidaju i bacaju s vrata dize zlatnijeh mahmudija da se bijelo groce može sa sevdahom ljubiti; kako se gubi pamet i svijest u ljubavi i ašikovañu!... Nije šala, bolest je to. Gine od toga Fatima u naručju Bin-Selimovu na lakom kaiku po rijeci; baca se Demina u vale Deñiza kad joj za Meha ne dadu; umire rob dilber-Fate u ðul-bašći Ali-Bega kad mu ovaj Fatu uzme; pada mrtva devher-cura, kći šaha od Irana, kad opazi pod rumenom ružom svoga blijedog dragana mrtva; vene i gasi se lijepa Almaza od toga, jer je verem dobila od ljubavi, najteži maraz. I starci ihtijari ašikuju, starci duge brade melek-zade; luduju i djetine za curama. I bulbul sam izdiše kad mu u haz-bagći ðul uvehne; i on izdiše, tatli benum!...

Eto sve to ćeš naći i vidjeti u Osmanovijem pjesmama, i sve bistro i lijepo ispjevano, a prosto, na narodnu.

Ako li za ovakove pjesme nijesi, jazuk na tebe, mejite moj!...

L.

BIĽEŠKE.

KŔIŽEVNOST.

U ovom broju donosimo u slobodnijem prijevodu g. I. A. Popovića početak lijepje Ľermontovljeve poeme *Hađi-Abrek*. Ovu poemu Ľermontov je napisao još vrlo rano, za vrijeme svoga boravka i učenja u vojničkoj školi. To je prvo djelo Ľermontova koje se pojavilo u štampi. Drug Ľermontova Nikola Jurjev, krišom od pjesnika, odnese prijepis Senkovskom, i ovaj ga odobri i štampa u „Biblioteci za Čitañe“ 1835 g. s potpunim imenom auktorovim.

**

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

U spomen 70-e obljetnice L. N. Tolstoj, koja je prije kratkog vremena u književnom svijetu proslavljena, donosimo u ovom broju *Uspomenu jednog ruskog izumrtika o Tolstoju* koje je u Čikagu u Americi čuo i zabilježio gosp. Vid Vuletić Vukasović, a tako isto i kratki a lijepi članak kom časopisu "Das Wissen für Alle" (broj 88).

Gosp. Slobodan Jovanović prof. V. Škole napisao je knjigu o *Svetozaru Markoviću*. U njoj su ovi odjelci: Socijalizam Svetozara Markovića; Srbija u njegovu vrijeme; Negova kritika birokratskog sistema; Negovo rješene našeg socijalnog pitanja; Negova kritika liberalne stranke; Negova kritika suda; Negova kritika omladine; Negov praktični program; Negov utjecaj; Negova ličnost.

U kalendaru "Srbobranu" izišla je popularna rasprava *Prvi srpski ustanak* (1804—1813) od Dr. Mih. Gavrilovića. Ovu raspravu koju je uredništvo kalendara namijenilo proslavi štogodišnjice prvog srpskog ustanka, preporučujemo čitaocima.

"*Vienac*" o *hrskom pjesništvu u Srbu*. U svom 18. broju, "Vienac" se u jednoj bijeći osvrtu letimičnim pogledom na današnje naše hirske pjesništvo koje se, po riječima izvjestioca u ovoj bijeći, "vrlo lijepo razvilo" i poslije pjesama Vojislava Hica "dobilo neki posebni pravač". Pominjući gotovo sve naše mlađe pjesnike, izvjestilac svakog od njih karakteriziruje, gdje tačno gdje mahe tačno. O I. Dukiću veli da je "nežan i dubok liričar koji je na mnogim mjestima taman i nerazumljiv." Aleksa Santić, "koji se tako-der više puta drži Vojislavjeve forme" i piše "čisto hirske nežne i jasne pjesmice", za izvjestioca je "mного jasniji" od Dukića. Za Milorada Mitrovića veli da je "jedan od ponašljih srpskih liričara koji u svojim vrlo lijepim i nežnim pjesmama u španjolskom duhu opijeva ljubav"; za Milorada Petrovića, pjesnika "Selančica", veli da je "jedan možda od najljakših i najzabavnijih mladih liričara"; za Osmana Dikića, da "osobitom vatrom i žarom pjeva parvotske pjesme"; u čijim "Asiklijama" konstatuje "sladak i nežan ton". Vrlo u kratko pominje Jelenu, Karabegovića, Besevića, Boža Ninkolajevića, Jakovca Santića i druge, pa se zaustavlja na zbirci pjesama "Kroz Suton" koju je prije vrlo kratkog vremena izdao novi naš pjesnik Dušan Dukić. O Dukiću veli da je "prenatčan s pjesmama i naših i tuđih pjesnika", slikar koji s priličnom donasa slike u svojim zbirka jedrim i bujnim stihovima"; i da su mu pjesme "vrlo lijepo, osjećajne"; katkad "prilično duboke i nejasne".

Poznata drama iz modernog života *Putina* od gosp. Branišlava Nusića, predakšneg upravnika K. S. Narodnog Pozorišta u Biogradu, koju je ne davno preveo na hemački Friedrich Krauss pod naslovom "Am uter-losen See", predstavljena je 18. pr. m. na dvorskoj pozornici u Schwerinu. Kako govine javljaju, drama se vrlo dopala.

LICA.

Naš zemljak *Vlaho Bukovac*, poznati akademski slikar, postavljen je za profesora na slikarskoj akademiji u Pragu.

*
*
*

Proslavljeni srpski slikar *Paja Jovanović* od nekoliko dana boravi na Cetiņu. Slika kneza Nikolu, kneza nasljednika Danila i t. d. Odatle će 1. novembra u Ameriku, u New-York, gdje će sprovesti zimu i na leto se povratiti u naše krajeve.

*
*
*

GG. *Dr. Stanoje Stanojević* i *Lubomir Jovanović* postavljeni su za redovne profesore Velike Škole u Biogradu, za dvije katedre historije srpskog naroda.

*
*
*

Gosp. *Jovan Tomić*, profesor i historičar, imenovan je upravitelem Narodne Biblioteke u Biogradu.

*
*
*

5. ovoga mjeseca umro je u Biogradu, još mlad, *Dr. Dragiša Mijušković*, profesor slovenskog prava na Velikoj Školi, i jedan od najboljih u nas poznavalaca ove nauke. Izučivši pravne nauke na universitatima u Pragu, Varšavi, Münchenu i Parizu, pok. Mijušković je dobio rijetku spremu i solidno znanje prava uopće i slovenskoga na po se, i mislio je izraditi cijeli sistem ove nauke. Izdao je na svijet ipak dosta. Preveo je „Pandekte“ Arndtove, „Enciklopediju prava“ od E. del Giudice, i druga stručna djela. Široj publici je poznat po svojem prijevodu Bagehota „Postanak i razvitak naroda (izdanje S. K. Zadruga) i „Pirova Putovanja po Srbiji“. Pok. Mijušković namjeravao je u posljednje vrijeme doći u Dubrovnik i izučavati pravne institucije i običaje dubrovačke u srednjem vijeku i u doba preporodaja.

UMJETNOST.

Odbor književno-umjetničkoga kluba u Spletu razaslao je pozive „na svečano otvorenje kolektivne izložbe svoga člana slikara *Emanuela Vidovića*“, koje je bilo 20 o. m. u foyeru općinskoga pozorišta. — Izloženo je 56 slika, koje predstavljaju više godina umjetnikova rada. Listovi kažu, da je izložba potpuno uspjela. Tom prilikom prof. M. Begović držao je u istoj dvorani konferenciju „O umjetnosti i našim umjetničkim prilikama“. Govornik, prekazujući umjetničke prilike (u Hrvata), otvoreno je svima doviknuo, da smo barbari. Koga to boli, veli on, neka ide do obale (u Spletu) i neka pogleda Dioklecijanovu palaču, ili neka uzme u ruke neke hrvatske listove i pročita blasfemije, kojima obasipaju Đalskoga i Krañevića, ili neka se priupita za graju i galamu, što se bila podigla tu ne davno u Dubrovniku poradi Rendičeve česme. — Prelazeći predavač na samu izložbu veli, da je u Vidovića jače osjećanje od izražaja, da se pred slikama osjeća njegova umjetnička individualnost, koja želi nešto svoje, da se odlikuje čistoćom šarā, da mu harmonija diže slike do prvih umjetnina . . .

